

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Recent Period Turkish Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Geçiş Döneminde Milliyetçi Kadın Yazınında Kadın Kurguları: Halide Edib Adivar ve Müfide Ferit Tek Romanları (1912-1924)

Constructions of Femininity in Nationalist Women's Literature during the Transition from the Empire to the Republic: Novels by Halide Edib Adivar and Müfide Ferit Tek (1912–1924)

Setenay Nil Doğan¹

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye.

Öz

İmparatorluktan ulus-devlete geçiş döneminin iki milliyetçi kadın yazarının, Halide Edib'in *Yeni Turan* (1912), *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Vurun Kahpeye* (1923), Müfide Ferit'in *Aydemir* (1918) ve *Pervaneler* (1924) romanlarını inceleyen bu makale, milliyetçi kadın yazınındaki kadınlık kurgularını ve bu kurguların değişimini incelemeyi amaçlamaktadır. İncelenen eserlerde milliyetçi kadın yazını, bir yandan kadın karakterleri merkeze alırken bir yandan da kadınlara atfedilen milliyetçi rollerin çeşitliliğini, kadınların milliyetçi projelere katılımının sınırlarını ve bu sınırların aşılabileceği istisnai durumları ortaya koymaktadır. Bu milliyetçi romanlarda kadın karakterler geleneksel ile modern, Doğu ile Batı, özgürlük ve namus arasındaki hassas bir denge üzerinde ve bu dengenin korunması adına diğer kadınlardan ve ailevi bağlardan uzak olarak kurgulanmışlardır. Böylece kadın yazarlar, romanlarında onları milliyetçi hareket içinde kurtarıcılığa, düşünürliğe, ilham kaynaklığına kadar değişik rollerde anlatabilmiş ve onlara bir özgürlük alanı ve faillik sağlayabilmişlerdir. İncelenen eserler arasında ulus-devlet sonrası yazılan *Vurun Kahpeye* ve *Pervaneler* ise bu alanın kapandığına ve ulus-devlet/sömürgecilik/bağımsızlık sonrası milliyetçiliklerin kadınlarla kurdukları ilişkilerin farklılığına dair ipuçları içermektedir.

Abstract

This study aims to explore the constructions of femininity and their subsequent transformations in the nationalist women's literature during the transition from the Empire to the Republic by focusing on the novels of two nationalist female authors—Halide Edib's *New Turan* (*Yeni Turan*, 1912), *The Shirt of Flame* (*Ateşten Gömlek*, 1922) and *Strike the Whore* (*Vurun Kahpeye*, 1923), and Müfide Ferit's *Aydemir* (1918) and *Propellers* (*Pervaneler*, 1924). Locating women as central figures in the nationalist projects, these novels point at a diversity of roles assigned to women, and the limitations of their participation as well as the extraordinary circumstances required to transcend them. Female characters are situated within delicate balances—between tradition and modernity, East and West, freedom and virtue—and are often depicted as detached from other women and familial ties to preserve these balances. Such constructions allowed the authors to portray female protagonists as saviors, theorists and inspirational sources of the nationalist movement, engendering a literary space of freedom and agency for women. The Republican novels, *Strike the Whore* (*Vurun Kahpeye*) and *Propellers* (*Pervaneler*), however, hint at the closure of that space, and the employment of a different discourse on women within state-based/post-independence/post-colonial nationalisms.

Anahtar Kelimeler

Türk Milliyetçiliği • Kadınlık Kurguları • Kadın Yazını • Halide Edib Adivar • Müfide Ferit Tek

Atıf | Citation: Doğan, Setenay Nil. "Constructions of Femininity in Nationalist Women's Literature during the Transition from Empire to Republic: Novels by Halide Edib Adivar and Müfide Ferit Tek (1912–1924)." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları–Recent Period Turkish Studies* 47 (2025): 243–267. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-1523222>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Doğan, S. N.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Setenay Nil Doğan setenaynildogan@gmail.com

Keywords Turkish Nationalism · Constructions of Femininity · Women's Literature · Halide Edib Adivar · Müfide Ferit Tek

Extended Summary

Studies on gender and nationalism underline the profoundly gendered character of nationalism and reveal that national projects aiming to build nations, nation-states and ethnic groups are simultaneously gender projects, operating on various levels and constructing multiple images of women. In those projects, women are portrayed simultaneously as mothers, victims, symbols, subjects and preservers of the nation. Emerging in tandem with an Ottoman feminist movement in the early twentieth century, Turkish nationalism utilized this repertoire and encoded the nationalist project as a gendered project necessitating the formation of a new woman as a modern companion to the modernizing men of the empire. Hence, modernization, nationalism and feminism became the key pillars that characterized the ideological debates, cultural production and politics of the final decades of the empire.

Given such a background, this study aims to explore the constructions of femininity, their transformations and limitations in the Turkish nationalist women's novels during the transition from the Empire to the Republic. Despite their differences in literary styles and political orientations, Halide Edib Adivar and Müfide Ferit Tek were two female authors who were considered nationalist literary pioneers by the founding fathers of Turkish nationalism. Analyzing Halide Edib's *New Turan* (*Yeni Turan*, 1912), *The Shirt of Flame* (*Ateşten Gömlek*, 1918) and *Strike the Whore* (*Vurun Kahpeye*, 1923), along with Müfide Ferit's *Aydemir* (1922) and *Propellers* (*Pervaneler*, 1924), this study points at a multiplicity of roles designed for women in nationalism though none of these female characters attained leadership positions.

Themes of desexualization, sacrifice, subordination of individualism for the survival of the nation and the depiction of ideal women characterize these early nationalist novels written during the transformation from the empire to a new nation-state. While these novels depicted "new woman" with a certain degree of familiarity with Western culture and modernity, these characters were meticulously crafted on a balance between tradition and modernity, East and West, as well as liberation and chastity. The authors maintained this delicate equilibrium by depicting these women without a nuclear and parental family structure. With the exception of *Propellers* (*Pervaneler*), all female protagonists in these novels lacked any significant relationships with other women, lost their mothers early in life and lacked sisters or female companions. In the absence of any meaningful interactions with women, 'other women' served the function of being educated, emancipated by the protagonists or becoming jealous of them. Nationalism, it appears, embraced some women while disregarding women's potentials for building bonds of sisterhood. The more elevated their position in the nationalist projects, the more isolated they became from other women and familial ties, often accompanied solely by a man with a similar ideological framework. Their 'elevation' to the nationalist roles and missions required disconnecting from the world of women.

The female figures in Adivar's and Tek's nationalist novels were engaged in a multiplicity of roles, including serving as nurses during times of war, being political orators in the political meetings, and even contributing theoretical perspectives to a fictional nationalist movement in its early stages. These diverse roles allowed female protagonists a space of activism, mobility and agency amidst the great transformations of history—such as the dissolution of an empire, a nationalist struggle for independence, and the formation of a nation-state. Nevertheless, the grand finale—lynching of the female protagonist by the townspeople—in *Strike the Whore* (*Vurun Kahpeye*), a Republican novel, insinuates that the unexpected and chaotic activism of these heroic women in the nationalist cause was over and the second war, which would be against the tradition and bigotry, would be fought by men and the masculine state. In *Propellers* (*Pervaneler*), another Early Republican novel, female characters were portrayed as social problems to be solved, and subjects requiring discipline and control by nationalist men. These two novels of the Republican period signify the beginning of a new period for women in nationalism in which the nascent nation-state began recruiting women to predesignated nationalist roles by the directives of the founding fathers; rather than women recruiting themselves. Consequently, they underscore the employment of a different discourse on women within state-based/post-independence/post-colonial nationalisms.

Giriş

Milliyetçilik eril bir habitusa ve kurumlara dayalı eril bir ideoloji olsa da kadınlar hem kurgusal simgeler hem de hareketin aktörleri olarak milliyetçiliğe dahil olmuşlardır. Türk milliyetçiliği de Osmanlı İmparatorluğu'nun en son ortaya çıkan milliyetçiliği olarak 19. yüzyıl sonlarından itibaren önce kültürel bir hareket,¹ Balkan Savaşları'nın Osmanlı seçkinlerine ve devlet adamlarına yaşattığı travmayla ise siyasi bir proje olarak şekillenmiş ve kadınlara "geleneğin koruyucusu" rolünü² vermiştir. 19. yüzyılın son on yılından itibaren Osmanlı kültürel hayatında dünyasında yazar olarak görünürlük kazanan kadınlar, imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde milliyetçi yazına sayıları çok fazla olmamakla birlikte dahil olmuşlardır. Bu kadınlardan Müfide Ferit (1892-1971) ve Halide Edib (1885-1864), Türk milliyetçiliğinin radikal bir varyantı olan Turancılık düşüncesi³ ile şekillenen ilk Turancı romanların⁴ yazarları olarak kabul edilir. İçinde farklı miraslar barındırsa da⁵ Türk milliyetçiliği, Cumhuriyet'in kurulmasından 1930'lara kadar Kemalist milliyetçilik çatısı altına girecek ve bu çatı altından yeni ulus-devletin ideolojisinin temel yapı taşı olacaktır.

Bu çalışma, Türk milliyetçiliğinin Kemalizm öncesi dönemindeki milliyetçi kadın yazınına odaklanarak İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki kadın kurgularını ve bu kurgulardaki değişimleri ve süreklilikleri tartışmayı amaçlamaktadır. Bunun için, milliyetçilikleri farklı boyutlarda ve düzlemlerde olsa da⁶ iki milliyetçi kadın yazarın, Halide Edib'in *Yeni Turan* (1912), *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Vurun Kahpeye* (1923), Müfide Ferit'in *Aydemir* (1918) ve *Pervaneler* (1924) adlı romanları incelenecektir.

Bu makale, milliyetçi söylem içinden kadın kimliğiyle yazan bu yazarların milliyetçiliği romanlarındaki kadın karakterlere nasıl giydir(eme)diklerini, kadın karakterlerin kurgulanma biçimlerini, bu kurguların kimleri kapsa(ma)dıklarını, sınırlarını ve dönüşümlerini tartışacaktır. Yöntemsel olarak feminist edebiyat eleştirisinin edebiyat eserlerindeki toplumsal cinsiyet kurgularının eleştirel bir gözle incelenmesine dair hassasiyetini paylaşıyor olsa da seçili eserleri bir edebiyat eleştirisine tabi tutmaktan ziyade, onları kadın yazarların milliyetçi söylemlerini toplumsal cinsiyet kategorisiyle⁷ inceleyebileceğimiz metinler⁸ olarak ele almaktadır. Bu anlamda, kimlerin dünyalarının temsil edilip kimlerinkinin eksik, yanlış temsil edildiği veya hiç temsil edilmediği, kimlerin siyasi, kültürel, estetik ve ekonomik çıkarlarına hizmet edil(me)diği ve hangi tercihlerin ifade edilip hangilerinin bastırıldığı sorularına odaklanarak -edebî veya başka- metinlere eleştirel bir müdahaleyi içeren⁹ ve güç ilişkilerinin devamına veya dönüşümüne hizmet eden hegemonya inşası, ötekileştirme ve dışlama mekanizmalarını açığa çıkarmayı hedefleyen eleştirel söylem analizinin hassasiyetlerinden yararlanılmıştır.

Bu çalışma için bu iki milliyetçi kadın yazarın, Halide Edib ve Müfide Ferit'in seçilmesi hem bu dönemde genel olarak kadın yazarların, özel olarak milliyetçi kadın yazarların istisna özelliği gösterecek kadar az sayıda olması hem de bu yazarların, 3. bölümde açıklanacağı üzere, milliyetçi yazın ve hareket içindeki varlıkları ve önemleri ile açıklanabilir. Adivar ve Tek, sadece milliyetçi unsurlar barındıran romanlar yaz-

¹Jacob M. Landau, *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1995.

²Kate Fleming, "Women as Preservers of the Past: Ziya Gökalp and Women's Reform", *Deconstructing Images of the Turkish Women*, der. Zehra Arat, St. Martin's Press, 1998, s. 127-138.

³Günay Göksu Özdoğan, "*Turan*"dan "*Bozkurt*"a: *Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

⁴Murat Belge, akt. Gaye Belkız Yeter Şahin, Selin Cansu Yeter, "Kadına Yüklenen Misonlar Bağlamında *Aydemir*", *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 7, 2020, s. 307.

⁵Günay Göksu Özdoğan, "*Turan*"dan..., s. 69-81.

⁶Birgül Koçak, Aytül Tamer, "II. Meşrutiyet Döneminde İki Milliyetçi Kadın: Halide Edib ve Müfide Ferit", *Doğu Batı*, C. 45, 2008, s. 173-193.

⁷Joan Scott, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, C. 91, S. 5, 1986, s. 1053-1075.

⁸Milliyetçi romanları benzer bir yöntemle okuyan bir çalışma için bkz. Kadir Dede, *Edebiyatın Ulusu Ulusun Edebiyatı*, Nika Yayınevi, İstanbul, 2021.

⁹Rob Pope, *Textual Intervention: Critical and Creative Strategies for Literary Studies*, Routledge, London, 1995.

mamışlar, Türk milliyetçiliğinin hudutlarını çizdiği iddia edilen romanları, ilk Turancı romanları yazmışlardır. Geçiş dönemi kadın yazınındaki değişimleri ve süreklilikleri anlamamıza izin verecek bir zaman diliminde, 1912 ve 1924 yılları arasında bu iki yazarın yazdığı bütün milliyetçi romanlar bu çalışmaya dahil edilmiştir.

Bu incelemenin Halide Edib ve Müfide Ferit üzerine başka çalışmalardan farklılaştığı ve onlara katkıda bulunabileceği noktalardan biri, öncelikle sıklıkla beraber incelenmeyen bu iki milliyetçi kadın yazarın romanlarının beraber incelenmesidir. Bu seçki içinde Müfide Ferit daha az çalışılan yazarken, *Vurun Kahpeye* Halide Edib'in diğer milliyetçi romanlarına oranla daha az çalışılmış bir romandır. Ayrıca mevcut çoğu incelemeden farklı olarak II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı veya Erken Cumhuriyet romanları üzerinden bir milliyetçilik okuması yapılmamıştır, geçiş dönemindeki milliyetçi söyleme ve bunun edebi eserlerdeki temsillerine odaklanılmıştır. Bu anlamda sadece bir dönemi değil, dönemler arası bir dönüşümü ve/ya süreklilikleri milliyetçi kadın yazını üzerinden okuma hedefi vardır. Ayrıca bu metinleri kadınlar arası ilişkiler ve 'öteki (kadınlar)' kurguları gibi bu dönem kadın yazınında pek çalışılmayan unsurlar üzerinden de tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

1. Kadınlar ve Milliyetçilik Üzerine

Toplumsal cinsiyet literatürü, modern siyasetin merkezindeki milliyetçilik, vatandaşlık, militarizm ve ulus-devlet gibi kavramları eril kurumları, süreçleri ve faaliyetleri içeren eril projeler olarak değerlendirmiştir.¹⁰ Bu anlamda millet sadece “derin ve yatay bir yoldaşlık”¹¹ tasarımı değil, aynı zamanda derin, yatay ve eril bir kardeşlik tahayyülüdür. Millet tahayyülü, kadınları ve erkekleri başka milletlerinkinden farklı tanımlayarak hem millî özü kurgulamakta hem de toplumsal cinsiyet ilişkilerini yaratmaktadır,¹² en azından milliyetçi ideoloji ve elitler bunu hedeflemektedirler. Ayrıca milliyetçilikle toplumsal cinsiyet söylemleri arasında çok daha derin bir bağ vardır: Erkeğin kadın üzerinde kurduğu toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ve içeridekinin (“biz”den olanın) yabancıya egemenliğini öngören milliyetçi düşünce birbirine bağlıdır.¹³ Dolayısıyla ulusu, ulus-devleti, etnik grubu ve bu grubun üyelerini inşa etmeyi hedefleyen milliyetçi projeler, aynı zamanda toplumsal cinsiyet projeleridir.¹⁴ Bu durum, milliyetçi projelerde kadınlara düşen bir rol olmadığı anlamına gelmez; içlerinde tam aksine kadınlar için birçok rol mevcuttur ancak kadınların oynadığı roller “erkekler için, erkekler tarafından, erkekler hakkında yazılan senaryolar” içinden tanımlanmıştır ve bu projelerde kadınlar kadınlığa ve kadının yerine dair eril kavramları yansıtan rolleri oynayan “yardımcı oyuncular” olarak karşımıza çıkarlar.¹⁵ Kadınların ulus-devletleşme, milletleşme ve millîleşme süreçlerine “yardımcı oyuncular olarak” katılımı birbirine bağlı ve birbirini dışlamayan birçok şekilde gerçekleşmektedir: Kadınlar, grubun üyelerini biyolojik olarak üretirler, etnik/millî grupların sınırlarını yeniden üretirler, grubun kültürünün üretilmesine katkıda bulunur ve kültürün taşıyıcıları olurlar, milliyetçi elitler tarafından ulusal farkların belirleyicileri olarak düşünülürler ve son olarak ulusal, ekonomik ve politik mücadelelerin aktörleri olarak karşımıza çıkarlar.¹⁶ Başrolleri erkeklere ve erkeklığe veren ve eril olanı değerli gören milliyetçi ve

¹⁰Sylvia Walby, “Woman and Nation”, *Mapping the Nation*, der. Gopal Balakrishnan, Verso, 1996, s. 235-254; Raewyn Connell, *Masculinities*, University of California Press, Berkeley, 1995.

¹¹Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso Books, London, England, 2006, s. 7.

¹²Nükhet Sirman, “Kadınların Milliyeti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, der. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 227.

¹³Spike Peterson, “Gendered Nationalism: Reproducing “Us” versus “Them””, *The Women and War Reader*, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer E. Turpin, New York University Press, 1998, s. 47.

¹⁴Sylvia Walby, “Woman and Nation”, s. 243.

¹⁵Joan Nagel, “Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations”, *Ethnic and Racial Studies*, C. 21, S. 2, 1998, s. 242-269.

¹⁶Floya Anthias, Nira Yuval-Davis, “Woman-Nation-State”, *Nationalism* (C. 4), der. John Hutchinson ve Anthony Smith, Routledge, New York, 2000, s. 1480-81.

militarist projeler kadınları kontrol ederek başarılarını garantilemektedirler: Kadınların militarizasyonun ve milliyetçiliğin hedeflerini desteklemeleri ve sorgulamamaları, kadınlık kavramının ve onunla ilişkilendirilen sıfatların bu ideolojilerin kurguladığı erkekliklerin karşısında 'öteki' olarak gösterilmesi; kadınların gerektiğinde hemşire, asker, işçi, cinsel obje, fahişe olarak militarist projelerin insan gücü ihtiyacını karşılamaları; vatansever anne ve birçok kadın figürü üzerinden savaşın, ölümün ve militarizasyonun normal ve gerekli olarak sunumu gibi birçok "manevra"¹⁷ ile kadınlar bu erkek-egemen projelerin merkezindeki unsurlar olmaktadır. Dolayısıyla bu projelerin içindeki elitler, kadınların onurlarına, iffetlerine, görevlerine ve cinselliklerine dair söylemler yoluyla politikalarını belirlemekte ve sadık bir eş, vatansever bir anne, modern kadın, profesyonel hemşire, sağlıklı bir fahişe, utanmış bir tecavüz kurbanı ve anlayışlı bir kız arkadaş olmanın ne demek olduğuna dair ciddi mesai harcamaktadırlar.¹⁸

Milliyetçilik, bu şekilde eril bir senaryolar silsilesi olsa da geç 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda -özellikle Batı-dışı coğrafyalarda ve sömürgecilik karşıtlığı bağlamında- kadınların katıldığı bir hareket olmakla kalmamış, feministlerin de işbirliği yaptığı bir siyasi hareket olmuştur.¹⁹ Ancak bu işbirliklerinin bazılarında bağımsızlık sonrası kadınları dışlayan ataerkil milliyetçiliklerin belirginleşmesi, dolayısıyla feminizm ve milliyetçilik arasındaki koalisyonların sona ermesi söz konusu olmuştur.²⁰ Kadınların milliyetçi akımlara eklemelenme biçimlerini ve sömürgecilik sonrası milliyetçi projelerin feministlerle kurduğu işbirliklerinin bazı çelişkili sonuçlarını tartışan Kandiyoti, milliyetçilik ve kadınlar arasında bir noktadan sonra kaçınılmaz olarak patlak veren bir tansiyona işaret etmektedir: Bu milliyetçiliklerde kadınlar, "topluluğun geriliğinin kurbanı, ulusun yeni kurulan dinçliğinin ve modernliğinin simgeleri ya da el değmemiş ulusal değerlerin ayrıcalıklı kaynağı" olarak resmedilmelerine rağmen, milliyetçi hareketin etkin katılımcıları da olarak kendi çıkarlarını kültürel milliyetçilik parametreleri içinden ifadeye ve/veya radikal taleplerini bastırmaya ve sansürlemeye zorlanırlar.²¹

Chatterjee (1989) ise yine sömürgecilik sonrası milliyetçi söylem içerisinde değişmesi gereken bir maddi alan ve otantik, "özüne uygun" kalması gereken bir ruhsal alan ayrımı olduğunu ve milliyetçi elitlerin bu ayrımdan yola çıkarak ev içi alanı millî kültürün manevi boyutunun korunduğu yer ve kadınları da bu alanın korunması ve geliştirilmesinden sorumlu olan grup olarak gördüğünü söylemektedir.²² Ulus-devlet sonrası sömürgecilik karşıtı milliyetçiliklerin otantik olanı, kendi "özünü" arayışı çoğu zaman kadınlar üzerinden, hatta çoğu zaman tekil olarak kullanılan millî bir "kadın" anlatısı üzerinden olmaktadır. Dolayısıyla kadınlar söz konusu olduğunda da milliyetçiliğin hallerine, evrelerine dikkat etmek iyi bir fikirdir. Bir toplumsal hareket olarak muhalefette ve kitlesel destek arayışında olan milliyetçilikler ile bağımsızlık/sömürgecilik sonrası milliyetçilikler kadınlara dair farklı söylemler, politikalar ve alanlar üretmektedir. Milliyetçi kadın yazarların romanlarındaki kadın kurgularını ve de bu kurgulardaki süreklilikleri ve kırılmaları inceleyen bu makale de milliyetçiliğin bu hallerine dair bulgular barındırmaktadır.

¹⁷Cynthia Enloe, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. University of California Press, 2000.

¹⁸Cynthia Enloe, *Maneuvers...*, s. 294.

¹⁹Jill Vickers, "Bringing Nations in: Some Methodological and Conceptual Issues in Connecting Feminisms with Nationhood and Nationalisms", *International Feminist Journal of Politics*, C. 8, S. 1, 2006, s. 84-109.

²⁰Margot Badran, "Dual Liberation: Feminism and Nationalism in Egypt, 1870s-1925," *Feminist Issues*, S. 8, 1988, s. 31.

²¹Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, 1997, s. 166.

²²Partha Chatterjee, "The Nationalist Resolution of the Women's Question", *Recasting Women: Essays in Colonial History*, der. Sangari Kumkum ve Sudesh Vaid, Kali for Women, New Delhi, 1989, s. 233-253.

2. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde “Kadın” İmgesi

1980'lerden itibaren kadın çalışmaları, Türkiye'de kadınlara dair tartışmaların üç ayrı dönemi olduğunu varsayar.²³ Birinci dönem, 19. yüzyıl Osmanlı dönemidir ve bu dönemde “kadın sorunu” bir medeniyet sorunu olarak kodlanmış ve İslamcı ve Batılılaşma yanlısı grupları ayıran ideolojik fay hatlarından neredeyse en etkili olanı olmuştur. Bu sorun üzerine eğilen erkek reformcular, kadınların eğitilmesini önce çocukların eğitimi, sevgiye ve saygıya dayanan bir karı-koca ilişkisi ve daha huzurlu bir aile hayatı için önemli bulmuşlar ve bunun toplumsal ilerlemeye ve refaha katkıda bulunacağını öngörmüşlerdir.²⁴ 19. yüzyıla ait Osmanlı kadın dergilerini inceleyen Zehra Toska, 1839-1876 yılları arası Tanzimat Dönemi'ni kadınlar için bir uyanış dönemi, dünyada onların da bir varlıkları olduğunu hatırlayıp ve kadınların eğitimi açısından bir başlangıç, 1876-1908 dönemini de bu sürecin devamı olarak ele almaktadır; bu dönemde kadınların eğitimi “ülkenin selameti için” kadının iyi bir eş, iyi bir anne ve dinine, geleneklerine bağlı olarak yetiştirilmesi ile meşru kılınmaya çalışılmıştır.²⁵ Basın kadınların roman türünde ürün vermelerini teşvik eden bir unsur olurken roman da kadın hareketinin önemli bir mecrası haline gelmiştir.²⁶ İyi eğitim almış Osmanlı kadınları bu yayınlarda birçok sorundan bahsetmiş ve örgütlenmişlerse de eğitim ve “terakki” (ilerleme) üzerine olan söylem kadınların anne ve eş kimliklerinin hegemonyasını değiştirememiştir.

Türk milliyetçiliği bir siyasi proje haline geldikten sonra ise “kadın sorunu” milliyetçilik bağlamında, onun çizdiği idealler ve söylem (anne- eş- gelecek nesilleri yetiştirecek kadın söylemi) içinde ele alınmış ve buna paralel bir Osmanlı kadın hareketi oluşmuştur: Fatmagül Berktaş, Türk feminizminin ve Türk milliyetçiliğinin gelişimleri arasındaki paralelliklerin altını çizer ve önce Osmanlı, daha sonra da Erken Cumhuriyet Dönemi kadın hareketine özgül karakterini sağlayanın bu olduğunu ifade eder.²⁷ Bu şekliyle Türkiye'de feminizm ve “kadın sorunu” tartışmaları, imparatorluğun son yıllarından -milliyetçi ve devlet merkezli olmayan, bağımsız bir feminist hareketin ortaya çıktığı- 1980'lere kadar milliyetçiliğe yoğun bir eklemleme yaşamıştır.

İkinci dönem olan Erken Cumhuriyet Dönemi ise imparatorluğun son döneminde olgunlaşan tartışmaları harmanlamış ve hayata geçirmiştir. Osmanlı dönemindeki tartışmalarda kadınlar eğitime ihtiyacı olan anneler ve eşler olarak görülürken, Cumhuriyet, kadınların annelik ve eşlik görevlerinin yanına bir de milleti eğitime görevini ilave etmiştir.²⁸ Kemalist devrim için reformların simgesi ideal kadın imajı olmuştur.²⁹ Cumhuriyet kadını imgesinin oluşum sürecinde şu tercihler etkili olmuştur: Bir “Avrupa fetişizmi” ile kadınların görüntüsünün modernliğini ve Batılılığını ön plana çıkarmak hedeflenirken Cumhuriyet kadının hakları yukarıdan, aile biriminin ya da milletin bir üyesi olarak, vatandaşlık kategorisi bireysellikten önce gelecek şekilde tanımlanmıştır.³⁰ Bu dönem bazı araştırmacılar tarafından devlet feminizmi olarak tanımlansa da Arat, Kemalist reformların cinsiyet eşitsizliğini ve erkek egemenliğini politik bir mesele olarak ele almadığını belirterek bu tanımlamayı talihsiz bulmaktadır.³¹ İmparatorluğun son döneminde ve Cumhuriyet döneminde milliyetçilik, modernizasyon, Batılılaşma ve feminizm iç içe geçmiş sarmallar şeklinde “kadın sorunu”nu

²³Nükhet Sirman, “Feminism in Turkey: A Short History”, *New Perspectives on Turkey*, C. 3, S. 1, 1989, s. 1-34.

²⁴Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 97.

²⁵Zehra Toska, “Haremden Kadın Partisine Giden Yolda Kadın Dergileri: Gündemleri ve Öncü Kadınlar”, *Defter*, C. 21, 1994, s.141-142.

²⁶Ayşegül Utku Günaydın, *Kadınlık Daima...*, s. 29.

²⁷Fatmagül Berktaş, “Türkiye’de Kadınlık Durumu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 759.

²⁸Nükhet Sirman, “Feminism in Turkey: A Short History”, s. 9.

²⁹Nilüfer Göle, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 118.

³⁰Ayşe Kadioğlu, *Cumhuriyet İradesi, Demokrasi Muhasebesi: Türkiye’de Demokratik Açılım Arayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 122-123.

³¹Zehra Arat, “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, der. Ayşe Berktaş Hacımirzaoğlu, İstanbul, 1998, s. 69.

ele almış ve bu makalenin dışında kalan üçüncü döneme, 1980'lerde bağımsız, eleştirel ve devlet merkezli olmayan bir kadın hareketinin ortaya çıkışına kadar da bu örüntüler içinden algılamış ve tartışmıştır.

3. Müfide Ferit ve Halide Edib Romanlarının Kadınları

1908 Jön Türk Devrimi sonrasında Tanzimat romanının temel paradigması olan “Batılılaşma” sorunsalına yeni bir sorunsal, “milliyetçilik” sorunsalı eklenir.³² Roman sanatı “millileşme sürecinin asli faillerinden biri olur” ve milliyetçilik akımı edebiyat içerisinde filizlenir.³³ Milliyetçilik ve edebi eserler arasındaki bu eklemelenme, yeni bir ulusal kimlik ve kültür inşasını hedefleyen ulus-devletten sonra daha da görünür olacaktır. Dede, romanın 1923-1938 yılları arasında bir ulus inşası aracı olarak yüklendiği işlevleri dilsel bütünlüğün tesisi, eğitim, propaganda ve iletişim başlıkları altında değerlendirirken,³⁴ Eskin Türk uluslaşmasının edebiyatı “ulusal hafızanın hem mayalanacağı hem de transfer edileceği bir çerçeve, bir hafıza mekânı olarak”³⁵ kavradığını ifade eder ve yeni rejim ile inkılâp edebiyatçıları arasındaki patronaj ilişkilerine vurgu yapar.

Cumhuriyet’le birlikte milliyetçilik ve edebi eserler arasında kurulan bu sıkı fıkı ilişkilerden önce, iki kadın yazar, Halide Edib ve Müfide Ferit, Balkan Savaşları ile kültürel bir hareketten siyasi bir projeye dönüşmekte olan Türk milliyetçiliğinin içinde eserleriyle ön plana çıkar. Bu iki milliyetçi kadın yazarı Ömer Seyfettin de 1919 tarihli yazısında yan yana koyar ve der ki:

“İsmi hatırlayamadığım bir filozof ‘Muhtelif cemiyetlerin arasında kadın bir nakildir.’ der. Bir zümreden bir zümreye iyi, fena sirayetler hep kadından başlıyor. Bizim son asırdaki en ciddi inkılabımız –ki içtimai bir harekettir– yani milliyet cereyanı en büyük kahramanlarını yine kadınların arasında buldu.İşte o vakit Halide Hanım ile Müfide Hanım’ı biz anlayacağız. Çünkü sanat sahasında biri Türklük mefkuresinin hakikatine bir hudut, bir program çizdi. Diğeri bu mefkurenin hayali genişliklerini, romantik kısımlarını tasvir etti.

Fakat biz, birçok münevver erkekler ne yaptık? Hiç...”³⁶

Ömer Seyfettin’in milliyetçi tefekkür içinde özel bir yere koyduğu ve *Yeni Turan* ve *Aydemir* romanları ile “Orta Asya edebiyatını başlattıkları” kabul edilen³⁷ bu iki milliyetçi kadın yazarın milliyetçilik anlayışları ve yazarken kullandıkları üsluplar farklıdır. Halide Edib anılarında edebiyatının ve siyasetinin üzerindeki Ziya Gökalp etkisinden ve onun romanlarına getirdiği eleştirilerden bahsederken,³⁸ Müfide Ferit’in (kimi kaynaklarda ablasının eşi kimi kaynaklarda babasının arkadaşı olarak geçen) Yusuf Akçura’dan etkilendiği belirtilmektedir.³⁹ Bir başka fark da Adivar’ın Turan’ının Anadolu’da, Müfide Ferit’in Turan’ının ise Orta Asya’da olmasıdır. Bu ilham, siyasa ve coğrafya farklılıklarıyla birlikte iki kadın yazar da geçiş dönemi milliyetçi yazının önemli isimleri arasında kabul edilirler. Kronolojik olarak da Türk Ocakları’nda yolları kesişmiş gibi gözükmemektedir ancak böyle bir kesişmenin ipuçlarına hiçbir yerde rastlamayız.

³²Cemal Demircioğlu, “İmparatorluktan Cumhuriyete: Aydemir Müellifi Müfide Ferit Tek Hanım”, *Toplumsal Tarih*, S. 59, 1998, s. 14.

³³Ömer Türkeş, “Millî Edebiyattan Milliyetçi Romanlara”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C. 4, der. Tanıl Bora, Murat Gültekinçil, İletişim, İstanbul, 2003, s. 811.

³⁴Kadir Dede, *Edebiyatın Ulusu...*, s. 144-163.

³⁵Şerif Eskin, *İnkılâp Edebiyatı: Türkiye’de Uluslaşma, Kültürel İnşa Seferberliği ve Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2023, s. 52.

³⁶Ömer Seyfettin, “İnkılaplarda Kadın”, *Aydemir*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 153.

³⁷Murat Belge, *Genesis: “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 16.

³⁸Halide Edib Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, 2014, s. 319.

³⁹Mehmet Kaplan, İnci Enginün, akt. Birgül Koçak, Aytül Tamer, “II. Meşrutiyet Döneminde İki Milliyetçi Kadın: Halide Edib ve Müfide Ferit”, s. 185.

4. *Yeni Turan* (1912): Samiye ile Kaya Arasında

Eserleri ve fikirleri, muhafazakârlıktan liberalizme kadar geniş bir ideolojik çerçeveden çalışılmış Halide Edib'in Balkan Savaşları'ndan önce yazıp tefrika ettiği *Yeni Turan*, yazarın ilk milliyetçi romanı olarak kabul edilir. Halide Edib, Türkçe otobiyografisi *Mor Salkımlı Ev*'in otosansürlenmemiş İngilizce versiyonunda Handan gibi romanlarını "hayatın sıradan psikolojik sorunları" ile şekillenmiş olarak tanımlar ve *Yeni Turan*'ın hem günün olaylarından hem de Ziya Gökalp'in düşüncelerinden etkilendiğini ifade eder.⁴⁰ Ömer Seyfettin'e göre ise *Yeni Turan*, "Türk milliyetçiliğinin bir İncil'idir."⁴¹

Bir ütopya romanı olan *Yeni Turan*'daki baş kadın karakter Kaya, Yeni Turan hareketinin içinde hareketin öncülerinden ve ideologlarından biri olmuş ve teyzesinin oğlu Oğuz'un aşkıyla ve vatanseverlikle yeniden doğmuşken (önceki adı Samiye'dir), Yeni Osmanlı hareketinin lideri Hamdi Paşa tarafından Oğuz'un özgürlüğü için tehdit edilir ve Hamdi Paşa ile evlenmek zorunda bırakılır. Paşayla olan evliliğinden sonra hareketten çekilir ve hayırseverlik, dikiş nakış işleriyle uğraşır, hareketi gazetelerden takip eder, ateşli hastalıklar ve uykusuz geceler geçirir. Bu arada Yeni Turan hareketi iktidar, Oğuz da bakan olur. Kaya'nın erkekleri diyebileceğimiz Hamdi Paşa ve Oğuz sadece Kaya'nın talipleri ve âşıkları değil, imparatorluk siyasetinin devlette paydaşlığı ve devleti kurtarma hedefi olan siyasi aktörleridir: Hamdi Paşa asil ve köklü görüntüsüne rağmen "yaşlılığı ve ismiyle artık miadını doldurmuş, eskimiş ve köhne Osmanlılığın" bir temsilidir.⁴² Osmanlı siyasal hayatı, Kaya'nın aşk hayatı gibi, II. Meşrutiyet'ten sonra siyasal iktidar için verilen sürekli bir güç mücadelesi ile şekillenmiştir.⁴³ Kaya "devletli" iki erkeğin aşkı ile acı çekerek yaşayacak ancak Yeni Turan ülkeyi Turancılık ve âdem-i merkeziyetle yeniden inşa edecektir.

Yeni Turan, eklektik, henüz yönünü ve yöntemlerini bulamamış, ancak imparatorluğun dağılmasına (adem-i merkeziyetçilik gibi) ivedi çözümler üretmeye çalışan bir milliyetçiliğin izlerini taşımakta ve Kaya ve Oğuz yeni kadın ve yeni erkek tipleri olarak bu milliyetçiliğin vitrininde yer almaktadırlar. Romanda bu iki karakterin yedikleri, içtikleri, giydikleri, giymedikleri uzun uzun anlatılır: Ayrar yerine kırmızı, çarşaf yerine yeldirme, iskaripin yerine çarık, dekorasyonda Türk kumaşları, evlerde divanlar... Bu anlamda, *Yeni Turan*'ın milliyetçi projenin içeriğinin tam olarak belirmediği ancak milliyetçiliğin habitusunun belirmeye başladığı bir dönemin romanı olduğu söylenebilir.

Halide Edib anılarında *Yeni Turan*'ın kadınların oy hakkına sahip olacağı, hayat ve insan münasebetlerinin düzgün olabileceği ütopyik bir devri hayal ettiğini ve aşk hikâyesinin de "sırf roman diye oraya sokulmuş" olduğunu söyler.⁴⁴ Ütopyanın adem-i merkeziyetçi tarafından ise bahsetmez. Türk milliyetçiliğinin İncil'i sayılan bir romanın adem-i merkeziyet üzerine kurulu olması milliyetçiler için de büyük bir sorun teşkil etmemişe benzer. Zira romanda adem-i merkeziyetçilik Türkçü politikalara izin veren ve Osmanlı'nın dağılmasını engelleyen bir strateji gibi sunulmuştur.

Yeni Turan siyasi hareketinin temel bir özelliği de "Türk kadını müessesatı,"⁴⁵ bir yeni kadın politikasıdır. Hareket sayesinde kadınlar eğitim hayatından siyasete, üretime her alanda akın akın çalışmaktadırlar ve "bir süsten, kıymetli bir biblodan birdenbire müft, çalışkan bir uzv-ı cemiyet, bir ana, bir arkadaş, bir her şey"⁴⁶

⁴⁰Halide Edib Adıvar, *Memoirs of Halide Edib*, New York. The Century, Londra, 1926, (Çevrimiçi), <https://ia800205.us.archive.org/16/items/memoirsofhalide00halioft/memoirsofhalide00halioft.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.09.2024), s. 319.

⁴¹Ömer Seyfettin, akt. Birgül Koçak, Aytül Tamer, "II. Meşrutiyet Döneminde İki Milliyetçi Kadın: Halide Edib ve Müfide Ferit", s. 178.

⁴²Birgül Koçak, Aytül Tamer, "II. Meşrutiyet Döneminde İki Milliyetçi Kadın: Halide Edib ve Müfide Ferit", s. 179.

⁴³Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 51.

⁴⁴Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev...*, s. 222.

⁴⁵Halide Edib Adıvar, *Yeni Turan*, Can Yayınları, İstanbul, 2023, s. 18.

⁴⁶Halide Edib Adıvar, *Yeni Turan...*, s. 19.

olmuşlardır. Mesela; Kaya Hamdi Paşa'yla evlenmeden önce "Yeni Turan kadınlarında ahlaki, içtimai bir inkılap yapan, kadınları bir ot, bir makine halinden çıkarıp erkeklere temiz, çalışkan bir arkadaş, bir mürebbi yapmak için çalışan kadın" olarak tasvir edilmiştir.⁴⁷ Halide Edib'in bir ot, bir çiçek gibi görülen ve yaşayan kadınlardan duyduğu endişe, erken eserlerinde beliren bir endişedir. Yazarın erken dönem romanlarından biri olan Handan'da romanın baş erkek kahramanı, Refik Cemal eşi Neriman için "Bir ot, bir çiçek, bir şey!" ve memleketin hayatından bihaber⁴⁸ der ve onu sevemez, ona yakın hissedemez. Halide Edib, bu endişeyle ve eleştiriyiyle *Yeni Turan*'da hesaplaşmış ve eleştirinin ötesine geçip kadınların statüsünü değiştirmeyi politik bir projenin (hem de doğmakta olan bir milliyetçiliğin) ana parçası olarak kurgulamıştır.

Yeni Turan ile Halide Edib okura kadınların kadınsılaşmadan toplumsal alanda görünürlük kazandığı, maksada hizmet ve vatanseverlik yoluyla sadeleştiği, cinsiyetsizleştiği yeni bir kadın kurgusu sunar. Kaya karakteri milliyetçi kadının prototipi olacaktır.⁴⁹ Bu kurgu, bütün hareketliliğine ve faallğine rağmen çeşitli dengeleri gözetten bir kurgudur. Halide Edib'in baş karakteri olan kadınlar geleneksel kadın rollerinden çıkmış ama asri, Batılılaşmış ama serbestliğiyle kuşku uyandıran kadınlar değildir: "Bunlar hem Batılılaşmış hem de ulusal değerlerine bağlı kalmış, hem okumuş ve serbest hem de namus konusunda çok titiz, ahlaki sağlam kadınlardı."⁵⁰

Baş kadın karakterin milliyetçilikle daha da sağlamlaşan ciddiyeti ve namusu ile cinselliğin ve fitnenin bertaraf edildiği milliyetçi kadın kurgusu ulus-devlet ile birlikte "kadınların toplumsal hayata katılımının sınırlarını belirleyen bir mecaz olacaktır: cinsiyetsiz ve kadınlıklarından sıyrılmış olarak."⁵¹ Hülya Adak, bu cinsiyetsizleşmenin sadece Kaya tarafından tecrübe edilmediğini, *Yeni Turan*'ın lideri Oğuz'u da tanımlayan bir durum olduğunu belirtir ve bunu ulusal mit ve alegorilerde görülen genel bir birey-toplum çatışmasının ürünü olarak açıklar.⁵²

5. Aydemir (1918): Hazin Ne İşe Yarar?

Müfide Ferit Tek'in Yusuf Akçura'nın teşvikiyle ve Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan millete teselli olsun diye yazdığı⁵³ ve Müfide Ferit'in kızı Emel Esin'in Yusuf Akçura'dan esinlenerek yazıldığını iddia ettiği⁵⁴ *Aydemir* romanı bir kuşağı etkilemiş ancak ırkçılığın dünyada ve Türkiye'de gözden düşmesiyle unutulmuş bir romandır.⁵⁵ Murat Belge, *Aydemir*'de karşımıza çıkan ırkçılığın, tıpkı Halide Edib'in *Yeni Turan* romanındaki gibi "kültürel ve aynı zamanda 'kadınca' olduğunu" ve her iki yazarın da kısa bir zaman sonra "ırk" kategorisinden vazgeçeceklerini ifade etmiştir.⁵⁶

Romanın kadın kahramanı Hazin, üst sınıf bir aileden gelir ve mutsuz bir kadındır. Hazin'in sevdiği adam olan Aydemir Türklük "davası" için uğraşırken Hazin sevmediği biriyle evlenir. Türkistan'da bir mehdi, bir resul olarak kabul edilen ve bu romantik kurgu ile mitleştirilen⁵⁷ Aydemir, Hazin'den kaçır çünkü onun

⁴⁷Halide Edib Adivar, *Yeni Turan*..., s. 31.

⁴⁸Halide Edib Adivar, *Handan*, Can Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.

⁴⁹Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar...*, s. 144.

⁵⁰Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 90-91.

⁵¹Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar...*, s. 145.

⁵²Hülya Adak, "Otobiyografik Benliğin Çok Karakterliliği: Halide Edib'in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet", *Kadınlar Dile Düşünce*, der. Sibel Izzık, Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 167.

⁵³Cemal Demircioğlu, "İmparatorluktan Cumhuriyete: Aydemir Müellifi Müfide Ferit Tek Hanım" s. 16.

⁵⁴Mehmet Kaplan, İnci Enginün, akt. Birgül Koçak, Aytül Tamer, "II. Meşrutiyet Döneminde İki Milliyetçi Kadın: Halide Edib ve Müfide Ferit" s. 185.

⁵⁵Murat Belge, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İletişim Yayınları, 2009.

⁵⁶Murat Belge, *Sanat ve Edebiyat Yazıları...*, s. 243.

⁵⁷Cemal Demircioğlu, *Müfide Ferit Tek ve Romanlarındaki Milliyetçilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1998, s. 47.

gözünde Hazin davaya engel ve rakiptir. “Bütün bir ırka muhabbet bağlayan” Aydemir’in davası “beşerî aşktan” ve “aşkın hodbin zevklerinden” (kadınlardan, yani Hazin’den) uzak bir hayatı ve bir anne fedakârlığını şart koşarken⁵⁸ Hazin teselliye yine Aydemir’in amacında bulmaya çalışır ve taraftarlar toplar, cemiyetler kurar, gazeteler çıkarır ve Türklük muhabbeti yayar. Özellikle eşi öldükten sonra, Demir’e veremediği hayatı onun emeline verir:

“Bizdeki mekteplerin hemen hepsinin hedefi kız öğretmenler yetiştirmektir. Halbuki cemiyetin, yalnız kız öğretmen suretindeki mürebbiyeye değil, her terakki sahasında, her günkü yaşayışında, kadın irşadına ihtiyacı vardı. Bilhassa sefaletlerinde, acılarında cemiyet, kadın sevgisi arıyor, yaralarını bağlayacak kadın eli istiyordu. Niçin Avrupa’da olan o fedakâr güzide kadınlar bizde bulunmasın!”⁵⁹

Öte yandan, Aydemir de davasında Hazin’in ne işe yarayabileceğini düşünmektedir: “Hazin, kadınların kalbinden milliyetçi yolu bulurdu. Onlara milliyet sevgisini öğretirdi. Çocuklarını seven annelere milliyet kavramını öğretmek güç değildi; fakat bunun için bir kadın kalbi lazımdı. Hazin onlara medeniyet, terakki arzusunu da öğretecekti.”⁶⁰ Romandaki temel bir mesele Hazin’in milliyetçi davada, “Aydemir’in davasında” ne işe yarayabileceğidir. Karakterler, Hazin kendine ait olmayan topraklarda geziniyormuşçasına, onun milliyetçilik davasındaki işlevi ve olası rolleri hakkında garip bir şekilde uzun uzun düşünür ve hem kendilerini hem de okuyucuyu ikna etmeye çalışır. Romanda ne Aydemir için ne de başka bir milliyetçi erkek için benzer bir tartışma yapılmaktadır. Milliyetçi projede Hazin’in varlığı çok pragmatik, verimli ve aynı zamanda ahlâklı bir şekilde meşru kılınmalı ve bireysel aşk ile kirlenmemelidir, aslında Hazin’in de Aydemir’in de büyük endişesi millî davayı aşk için, kendi beşerî duyguları için kullanıyor olmasıdır.

Bir yandan da Hazin davada ne kadar işe yararsa yarasın, o davanın kendisi için bir tehlikedir. Bütün sessizliği ve anlayışına rağmen Aydemir için kaçılması, vazgeçilmesi ve uzaktan uzağa yüce bir sevgiyle sevilmesi gereken bir kadındır. Hazin ne kadar kendini dahil etmeye çabalasa da Demir’in milliyetçi projesinde Hazin’e veya başka bir kadına yer yoktur. Hazin’e düşen rol, Demir tarafından uzaktan uzağa ve sürekli bastırılacak bir sevgiyle sevilme ve Demir Semerkant’ta idam edildiğinde arkasından ağlamaktır. Hazin, ölümünden sonra Demir’in vazifesini ve emelini kendine “kendine mübarek bir vazife edinerek”⁶¹ onun yerine çalışmaya ve böylece onunla yaşamaya karar verse de ve milliyetçi kadınların “Avrupa’da örnekleri” olsa da milliyetçi kadın yazını milliyetçilikte kadınlar için henüz çok da sarsılmaz bir yer açamamıştır ancak Demir gibi bireysel arzularından fedakârlık yapan erkekler için “bir peygamber kimliği”⁶² mümkündür. Demir’den sonra Hazin onun ikamesi ve mirasçısı olmayı başarabilir ancak, ki bu da bir romana konu olmayacaktır. Milliyetçi kadın yazını, kadınlar için Hazin gibi geride bırakılmak ve Kaya gibi feda edilmekten daha faal ve merkezi bir rolü işgal günleri ve Kurtuluş Savaşı ile açacaktır.

6. Ateşten Gömlek (1922): İzmir Kızı / Ayşe Hemşire

Kurtuluş Savaşı’nı Türk edebiyatında anlatan ilk roman olarak tanımlanan *Ateşten Gömlek*’in Ayşe Hemşiresi ile kadın bir karakter cephede, milliyetçiliğin en eril mekânlarından birinde ana bir karakter olarak yer bulmuştur. *Aydemir*’de sayfalarca ve defalarca ne işe yarayabileceği tartışılan ve böylece aslında davadan dışlanmışlığı açık edilen Hazin’le veya *Yeni Turan*’da davanın ne kadar kurucu zihinlerinden biri olsa da

⁵⁸Müfide Ferit Tek, *Aydemir*, İstanbul, 2002, Kaknüs Yayınları, s. 76.

⁵⁹Müfide Ferit Tek, *Aydemir*..., s. 57.

⁶⁰Müfide Ferit Tek, *Aydemir*..., s. 72.

⁶¹Müfide Ferit Tek, *Aydemir*..., s. 127.

⁶²Murat Belge, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*..., s. 240.

evlenince davadan uzak kalmak durumunda kalan, kendini dava için feda eden Kaya ile kıyaslanacak olursa, Ayşe Hemşire milliyetçi davanın kendisi, dava ile bir olmuştur. Askerler ideali ve milliyetçi davanın önemini onun sözlerinden, yaşadıklarından, tavırlarından anlamış; İzmir'i alacaklarına dair ona söz vermişlerdir. Halide Edib'in erken dönem romanlarından olan Handan'ın seçimlerinden pek emin olmayan, mütereddit sesi Ayşe Hemşire'de yerini sessiz ama mutlak bir sese bırakmakta ve aşk kontrolsüzlükten çıkıp millete boyun eğmekte, vatan/koca/çocuk/toplum sevgisine dönüşmektedir.⁶³ *Ateşten Gömlek*'te Ayşe Hemşire bireysel aşkı aşmış, "kendini kurban eden bir yoldaş, aynı zamanda cinsiyetsiz bir silah-arkadaşı bacıdır."⁶⁴ Askerleri son dakikalarına kadar büyük bir kardeş, belki genç bir ana sevecenliğiyle ve düşkünlüğüyle sever⁶⁵ ve kendini millete benzetir, "ben de bizim zavallı millet gibiydim. Tutunacak bir yerim yoktu" der.⁶⁶ Ayşe Hemşire cinsellikten arındırılmışlığıyla milletin sureti olabilmıştır. Kadın, millet ve bayrak bu romanda iç içe geçmiştir. Ayşe, Türk kadını olarak kendini millet ve bayrakla, savaşıysa ihtirasla özdeşleştirmekte ve ordusundan –erkeklerinden- savaşma, ceza verme ve intikam alma ihtirasını istemektedir: "Allahım! ...Türk kadınının azametini çekemeyenlere, yerde sürüyenlere karşı ordumuz aynı ihtirasla ceza etmeyi istemeyecek mi? Kadınına hakareti, bayrağına hakaret gibi düşünmüyor mu?"⁶⁷ Onun ve Türk kadınlarının onurunun korunması bu savaşma ihtirasına (isteğine) bağlıdır. Halide Edib'in Handan'da "ihtiras tarafının dozu kaçırılmış"⁶⁸ olarak nitelediği aşk ve cinsellik, önce *Yeni Turan*'da, sonra *Ateşten Gömlek*'te milliyetçi davada erimiş, yazar da karakterler de bundan mutluluk duymuşlardır.

Bütün romanda Ayşe'ye dair tek bir olumsuz ifade vardır: "Yeşil gözlü kadınların, İzmir'in kızı da olsalar, hemşire de olsalar, yine zehirli hançerle dolu, yine insanın yüreğinde daim ateş yakan alev gibi kızıl dudakları, kalbi ısırın fıl dişi gibi dişleri oluyor."⁶⁹ Bu, Ayşe'nin aşka ve bir erkeğe yaklaştığı tek anda yazarın Ayşe için kullandığı ifadedir. Ayşe'nin bir erkeğe yaklaşması, ona âşık olması ve onu sevmesi, bacılıktan çıkıp "kadın" olması onu tehlikeli ve yaralayıcı yapmıştır. Ancak bu gerilim anı, Ayşe için aşılabacak bir basamak olacak ve o bireysel sevgiyi yüce davanın sevgisiyle değiştirmeyi başaracaktır.

Ayşe Hemşire, bu haliyle milliyetçi ve militarist söylemin ideal kadın tipidir: Erdemlidir, ahlâklıdır, karşı cinse duyulan aşkı aşmış ve millet aşkını bulmuştur, cinsiyetsizdir, anne gibi şefkatli ve cepheye gidecek kadar kahramandır, çevresindeki erkekleri savaşmaları için motive eder, savaş mağdurdur ve en önemlisi savaşı sorgulamaz, onu gerekli ve onurlu olarak görür. Ayşe Hemşire, milliyetçi mücadeleye yük değildir. Ayşe Hemşire kadınların milliyetçi mücadeleye, bu söyleme ve ona eşlik eden militarist kültüre katılımının koşullarını çizer gibidir: Yüce hedefler için aşkı reddedecek, anne şefkati ve militan sorgulamazlığı gösterebilecek ve askerleri motive edecek yürekli, suskun, erdemli, cinsiyetsiz ve cinsiyetsizliği sayesinde kutsallaşan bacı. Böyle olunmadığı takdirde Müfide Ferit'in Hazin karakterinde gördüğümüz gibi milliyetçi proje açısından "işe yaramaz" ya da "tehlike" olma olasılığı kadınlar için pusuda beklemektedir.

Ateşten Gömlek'te okur Ayşe Hemşire'nin annesi ve babasına dair bir şey bilmez, asker olan bir abisi vardır, romanın anlatıcısı Peyami Ayşe'nin kuzenidir, eşi ve çocuğu Yunanlılar tarafından öldürülmüştür. Böylece Ayşe Hemşire yazar tarafından aileden azade ama yine de cepheye iki erkeğin akrabalığında tutulmuştur. Ayrıca kız arkadaş, kadın kuzen, kız kardeş vs. figürlerini Ayşe'nin yanında görmeyiz. Romanda yer alan ve cepheye gitmek isteyen bir başka kadın karakter genç bir köylü kız olan Kezban'dır ancak Kezban'ın

⁶³Nükheth Sirman, *Kadınların Milliyeti...*, s. 241.

⁶⁴Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar...*, s. 145.

⁶⁵Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 71.

⁶⁶Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek...*, s. 60.

⁶⁷Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek...*, s. 59.

⁶⁸Halide Edib Adivar, *Mor Salkımlı Ev...*, s.35.

⁶⁹Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek...*, s. 83.

Ayşe ile ilişkisi ona duyduğu “yaşından ümit edilmez bir gayz ve kıskançlıktan” ibarettir ve Ayşe ile ilgili en kötücül sözleri de Kezban'dan duyarız: “O yiğit bir avrat, dedi. İki elim yanıma gelecek neyleyim, kahpe değil, emme kahpe gibi erleri birbirine gatiyo. ...Emme ben biliyom. Şehirli avrat garnından asıl Cumandan Bey'e yanıyo. Tıpkı benim gibi.”⁷⁰

Ayşe Hemşire milliyetçiliğe katılımı üzerinden aile dışında, evlilik dışında ve diğer kadınların dışında tanımlanabilir bir kadın (neredeyse bir birey) olmuştur ama yine de yazar tarafından erkek akrabaların gözetiminden muaf tutulmamıştır. Halide Edib'in Ayşe Hemşire karakterinde cephede bir kadın olmanın hassas dengelerini göz ettiğini söyleyebiliriz: bekâr veya evli değil dul olmak, anne olmuş olmak ama bakacak bir çocuğunun olmaması, aileden erkeklerin gözetiminde olmak ama bakım işleri gerektirecek bir çekirdek ailenin olmaması gibi. Bu dengeler, bir de yazarın Ayşe Hemşire için yaptığı çocuk benzetmeleriyle baş karakterini cinsellik çağrışımlarından sürekli olarak uzak tutmasıyla pekiştirilmiştir. Halide Edib cephede bir kadın olmanın hassas dengelerinden bihaber durmamış, cinsiyetsiz bacı kurgusuyla kadınların cepheye ve milliyetçi projelere aktif katılımının koşullarını çizmiş gibidir.

Bu disiplini gösteremeyen, aşkını vatan aşkında eritemeyen Kezban ise savaşta -romanda kısaca bahsedilen birçok kadın gibi- çete üyesi olmayı istese de bir çete üyesi tarafından kaçırılır, kumandan İhsan'ın vurulmasına, İzmir manevrasının sona ermesine sebep olur ve “bütün yeşil gözlü kadınlar gibi o da bir sır, bir peri” olur, karanlıktan gelir karanlığa gider.⁷¹ Kezban vakası, özel hayatını (“bireysel aşkı”) ve cinselliğini geride bırakmayan, yazarın ifadesiyle dal gibi vücutları “henüz olmaya başlayan meyvelerin zengin yuvarlaklarını” hatırlatan kadınların⁷² milliyetçi projelerde yaratacağı kaosa bir örnek ve -birçok çetede kadınlar var olsa da- İhsan komutanın gönüllü çeteye yazılacaklar için söylediği “fazla genç ve kadın olmasın yeter”⁷³ sözüne bir açıklama gibidir. Halide Edib, böylece cepheyi bütün kadınlara açmamış, ciddiyeti, namusu, fedakârlığı, erkekleri doğru şekilde ve yöne motive etme kabiliyetine sahip kadınlar için savaşa katılımın mümkün olduğunun altını çizmiştir. Kezban karakteri kadınların milliyetçilik içindeki rolleri ve sınırları açısından adeta bir turnusoldür: Kezban cepheyi angaryadan, dayaktan ve el işinden kaçabileceği bir özgürlük alanı⁷⁴ olarak görür. Yazar, sorumluluk, fedakârlık ve disiplin içermeyen bu kaçışı, bu özgürlük arayışını tasvip etmediğini belli eder ve Kezban'a ağır bir ceza keser. Ayşe Hemşire örneğiyle tarihin bir kırılma anında (bir millî mücadelede) milliyetçi projenin kapısı kadınlar için öyle açılmış gibi gözük müştür ki yazar bile bu özgürlükten endişe duymuş ve kapıyı bazı kadınlar için kapatma lüzumunu görmüştür.

7. *Vurun Kahpeye* (1923): “İblisin Halis Kızı”⁷⁵

Aralık 1923 ve Ocak 1924 aylarında *Akşam* gazetesinde tefrika edilen⁷⁶ ve 1926'da yayınlanan *Vurun Kahpeye*, Millî Mücadele günlerinde bir Batı Anadolu kasabasına öğretmenlik yapmak üzere giden İstanbullu genç bir idealist öğretmenin hikâyesini anlatır. Özeld e kasabanın, genelde ülkenin yaşadığı politik değişimlerle birlikte Aliye'nin kasabalı tarafından algılanma biçiminin de erkekler ile olan karşılaşmaları ve ilişkilerine bağlı olarak hızlı bir şekilde değiştiğini görürüz. Zira çatışma ortamlarında kadınlar ve kadınların bedenleri, aile ve yerellikten, cemaat, kültür ve ulusa kadar çeşitli düzeylerde erkeklerin birbirleriyle ilişki

⁷⁰Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek...*, s. 118.

⁷¹Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek...*, s. 128.

⁷²Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek...*, s. 107.

⁷³Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek...*, s. 110.

⁷⁴Neslihan Albay, “Halide Edib Adivar'ın Ateşten Gömlek Adlı Romanında Kadının Milliyetçiliği”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 2020, s. 479.

⁷⁵Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 93

⁷⁶İnci Enginün, *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 191.

yürütmelerinde rol oynayan ve değişken, çoğul konumları olan bir göstergedir: 'Ötekiler' değişikçe aynı milletin, cemaatin kadınları bile 'öteki'liği çağrıştırabilir, şiddete maruz kalabilirler.⁷⁷

Romanın başlarında Aliye, kasabalılar tarafından kuşkuyla karşılanan ve eşraf çocukları ve yoz millî eğitim müdürü tarafından harcanacak bir başka İstanbullu kadın öğretmen olarak görülürken, eşraf çocuklarına karşı esnaf ve yoksul çocuklarını kollaması, kasabadaki bir yaşlı çiftin evlerinde kalarak onların ölmüş kızlarının yerini alması gibi sebeplerle bir süreliğine saygı duyulan ve namusundan şüphe edilmeyen bir öğretmene dönüşmüştür. Aliye, bir Kuvâ-yı Milliye çetesinin lideri Tosun Bey'in kasabaya gelişinden sonra kasaba halkından istenen vergiyi hafifletmesi için kasaba halkının yardım isteyebileceği ve güzelliğinden medet umabileceği ve çıkar sağlayabileceği bir figüre dönüşürken, Yunan işgalinden sonra aşırı milliyetçi ve yozlaşmış Yunan komutanı Damyanos'un tutsağı muamelesi görmüştür. En sonunda, Aliye'nin nişanlısı Tosun'a ve kasabanın Kuvâ-yı Milliye tarafından geri alınmasına yardım etmek için kendini feda edip Damyanos'un evlilik teklifini kabul etmesi ve onun evinde bir gece oturması ile ilk günlerden itibaren onu hedef gösteren Hacı Fettah Efendi ve eşraftan Uzun Hüseyin'in yoğun gayretleriyle Aliye'nin kahpeliği ispat edilmiş olarak kabul edilmiştir. Aliye, Yunan birlikleri çekildikten sonra kasabanın namusunu temizlemek isteyen bir grup kasabalı tarafından linç edilerek öldürülmüştür.

Aliye ile beraber bir kadın daha o dakikalarda "parçalanır".⁷⁸ Halide Edib, kadının adını vermese de Aliye'nin onu iyi tanıması, okura bu kadının Mevlevi hocanın mevlisinde kadınların hor gördüğü, şeker verilmeyen ve arkaya oturtulan "Bakkal Salim'in karısı denilen dul bir kadın" olabileceğini düşündürür.⁷⁹ Başkalarının tarlalarında çalışıp hayatını kazanan bu "kimsesiz" kadının güzel yüzü "onu hayli dile getirmiş"tir; Aliye "köy düşünlerine onu oynatmak için götürdüklerini duymuştur."⁸⁰ Aliye mevlitte bu kadına acımış, ona şeker vermiş ve aynı gece onu rüyasında kendisini öperken ve kahpe derken görmüştür.⁸¹ Hem kasabada hem de romanda adı olmayan bu kadın, işgalden sonra Uzun Hüseyin Efendi tarafından Yunan komutanı Damyanos'un önüne atılan güzel kadınlardan biri olacak ve çok şöhret alacak, birdenbire zenginleşecek ve şıklaşacaktır.⁸² Bu şekilde yer verilen bu kadın, ihtimal odur ki "gâvurla yatıp kalkmış bir günahkâr diye" suçlanan ve "kuvvetli erkek kollarının sopalarıyla"⁸³ kasaba meydanında dövülerek öldürülen diğer kadındır.

⁷⁷Rubina Saigol, "Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri", *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 254-255.

⁷⁸Aliye'nin çok net gördüğü ve kendi başına gelecekleri de anlamasını sağlayan diğer linç, *Vurun Kahpeye* filmlerinde ve akademik incelemelerde (hatta roman özetlerinde bile) karşımıza çıkmaz. Oysa diğer linçin veya linçlerin varlığı, Aliye'nin lincini istisna olmaktan çıkarması ve çatışma bölgeleri ve kadınlara yönelik şiddet örüntülerini ortaya koyması açısından önemlidir. Öte yandan Halide Edib, "Aliye'nin Hacı Fettah Efendi'nin şeriat uğruna kurban ettirdiği, Uzun Hüseyin Efendi'nin milliyet adına parçalattığı ilk hain kahpe" olduğunu belirtir (Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 132). Akademik çalışmaların diğer linçlerden bahsetmemesinin bir nedeni yazarın linçlerin sayısına, sırasına ve Aliye dışında linç edilen kadınların kimliklerine dair bu müphem tutumu olabilir. Aliye'den başka kadınların da linç edilmiş olması kadınlar ve çatışma bölgeleri ile ilgili literatürle uyum içindedir ancak Türkiye'de milliyetçi tarih yazınının Kurtuluş Savaşı anlatısı ile uyumlu değildir. Sonuçta düşman tarafından öldürülenler, sağ kalanlar, bu sefer de 'kendi milletleri' tarafından milli ve dini gerekçelerle linç edilmiştir. Üstelik milliyetçiliğin "biz" olarak tanımladığı bir topluluk tarafından kadınlara yönelik olarak düzenlenen bir linçler silsilesinin temsili, milliyetçiliğin kadınların güvenliği ve vatanın korunması ile savaşlar ve çatışmalar arasında kurduğu normalleştirici ve meşrulaştırıcı ilişkiye uygun değildir. Bu tabloyu feminist Halide yazmış, (yazarın otosansüründe veya başka düzeylerde işleyen) milliyetçi hassasiyetler diğer linçleri silikleştirmiş, müphemleştirmiş ve akademik çalışmalar da bu durumu bozmamış gibi görünmektedir. Ancak feminist Halide, diğer linçlere dair ipuçlarını yine de metin içinde (Aliye'nin linç anlatısı içine gömülü olarak) bırakmıştır. 1949, 1964 ve 1973 senelerinde çekilen sinema filmlerinde ise diğer linç(ler) ve Tosun'un Aliye'nin "kirlenmiş" olup olmadığına dair sözleri yer almaz. Son iki filmde ise Tosun'un linçten altı ay sonra Aliye'nin mezarını sakatlanmış bir vaziyette ziyaret ettiği gösterilmez. Özellikle 1973 yapımında dine ve dindarlara dair daha ılımlı temsiller ve "muhafazakârları rahatlatıcı" bir söylemsel yumuşama dikkat çekicidir (Şaban Erdiç ve Salih Yalçın, "İdeolojik Bir Aygıt Olarak Sinema-Din İlişkisi - 'Vurun Kahpeye' Filmi Örneği", *Tokat İlmîyat Dergisi*, C. 11, S. 1, 2023, s. 91-114).

⁷⁹Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 50.

⁸⁰Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 50-51.

⁸¹Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 52-53.

⁸²Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 79-80.

⁸³Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 133.

Türk ordusunun kasabaya girdiğini gören Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendi, “iki kadının birer et peltesi gibi ezilmiş vücutlarını” bırakırlar, Aliye’yi soran ordu komutanına halkın galeyana gelip “düşmanlara Müslüman namusunu satan kadınları” meydanda parçaladığını ve halkın “haksız iş görmeyeceğini” söylerler.⁸⁴ Linç edilen ikinci kadını (veya diğer kadınları) zaten soran yoktur: Belli ki bu cezayı ‘hak etmiş’ bir kadındır. Bu linçten bir ay sonra İstiklal Mahkemeleri kurulur ve Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendi idam edilirler. Kasabanın geri alınması sırasında sakatlanan ve solgun, bitkin ve “gençliğinin yıkıntılarını”⁸⁵ sürükleyerek linçlerden altı ay sonra kasabaya dönen Tosun, Aliye’nin mezarını ziyaret eder ve arkadaşı Ali Bey’e yazdığı mektubunda onun hayatı pahasına, “belki de ebedi bir leke olarak” yaptığı büyük fedakârlığı ilan etmesini ister ve Aliye’nin bu fedakârlık sırasında “temiz kaldığını” ona söyleyebilecek olan⁸⁶ dudaklarının artık susmuş olduğundan bahsetmeyi de ihmal etmez. Aliye’nin ölürken namuslu olup olmadığına dair soru işaretinin bir kısmının Tosun için dahi havada asılı kaldığını görürüz: Aliye öldüğünden, bu soru artık cevaplanamayacaktır. Yoksa Aliye’nin namusuna dair bu soru kimse için önemini kaybetmemiştir. “Hiç geçmeyecek leke” ifadesi, bir yandan namusu kadın bedenleri üzerinden tanımlayan ve bekâreti önceleyen bir toplumsal cinsiyet rejiminin rutin işleyişini anlatmakta, bir yandan da savaşlarda ve militarist çatışmalarda kadınların bedeninin düşman tarafından “kirletilmesi” ile erkeklerin namusunun “kirletilmesi”ni özdeşleştiren ve dolayısıyla bu lekelerin geçmezliğine dair garanti veren milliyetçi söyleme gönderme yapmaktadır. Halide Edib, ayrıca bu romanda (Yunan askerleri üzerinden) orduların ve askerlerin dahil olduğu fuhuş ve militarize tecavüzleri anlatarak savaş ve çatışma alanlarında militarizm ve cinselliğin iç içe geçmişliğini⁸⁷ de okura göstermektedir.

Bu makale kapsamında incelenen diğer Halide Edib romanlarında, *Yeni Turan*’da ve özellikle de *Ateşten Gömlek*’te gördüğümüz cinsiyetsiz bacı kurgusu bu romanda karşımıza çıkmaz: Aliye romanın en başından itibaren cinsel bir varlık olarak algılanmış ve ona uygun muamele edilmiştir. Aliye’nin Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendi tarafından ilk günden kahpe, kitabın ortasından itibaren de “iblisin halis kızı” olarak hedef gösterilmesinin nedeni kendini cinsiyetsiz gösterebilmesi değil, fitnenin kaynağı olarak görülmesidir.⁸⁸ Üstelik Aliye, sadece arzulanın değil ama aynı zamanda arzu duyan bir özne olarak anlatılmış, böylece “milliyetçi söylemin arzu nesnesi olmanın ötesine geçemeyen vatanperver kadın” kurgusunun dışına çıkmıştır.⁸⁹

Şu ana kadar incelenen milliyetçi kadın yazınında bir yenilik olarak erkek merkezli bir roman sonu ve gelecek kurgusu karşımıza çıkar. Romanın sonunda Aliye öldürülmüş, davayı sürdürme iradesi Tosun’a kalmıştır. İlk savaşta sakatlanmış ve bitkin bir halde olan Tosun, ikinci savaşının hedefini Aliye’nin mezarının başında bulmuş ve “Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendinin, Aliye’yi dünya durdukça bir kahpe gösterebilecekleri bu kutsal topraklarda, Aliye’nin temizliğini, büyük hayatını, fedakârlığını halka öğretmek için ikinci savaşını açmaya” ve toptan silahtan başka bir şey olan korkunç şeylerden korkmayacağına yemin etmiştir.⁹⁰ Bu ikinci savaş, dinsel yobazlığa ve taassuba karşı yapılacak bir savaştır ve Aliye’nin hikâyesinden bu savaşın cesur kadınların tek başına yapacağı bir savaş olmadığını anlarız. Ne kadar yorgun ve sakatlanmış olsa da bu savaşı Tosun yapmalıdır. Romanın başından itibaren mağaraya benzeyen dişsiz ağzı, sinsî ve çirkin bakışları ile anlatılan Hacı Fettah Efendi’nin sembolize ettiği taassup ve yobazlık, Kantarcıların Hüseyin Efendi’nin sembolize ettiği eşraf ile, yerel güçlerle farklı sebeplerle de olsa iş birliği yapmıştır: Anadolu’nun ikinci savaşı

⁸⁴Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 136-137.

⁸⁵Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 139.

⁸⁶Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 140-141.

⁸⁷Cynthia Enloe, *Maneuvers...*, s. 51.

⁸⁸Beyhan Uygun Aytemiz, “Fitne ve Feda: Vurun Kahpeye’de Din ve Milliyetçilik”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 4, 2015, s. 168-190.

⁸⁹Ayşe Duygu Yavuz, *Arzuyu Millîleştirme: 1909-1928 Arasında Yazılmış Romanlarda Kadın Kimliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2018, s. 170.

⁹⁰Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 140.

bu ikisiyle olacaktır. Ancak Halide Edib dindarlardan ve eşraftan kolayca vazgeçmez: İstanbullu Mevlevi hoca örneği üzerinden Aliye'ye Hacı Fettah Efendi ve dindarlığı için “din bu değil” dedirtir ve Ömer Efendi, Latif Efendi gibi daha düzgün eşraf profillerine de hikâyede yer verir.

Tosun'un sözlerinden anladığımız bu yeni istikamet, Halide Edib'in de dikkatini halka çevirmesinin sebebi gibidir. Yazarın bu romanda bir Anadolu kasabasının ahalisini canlandırmak istercesine birçok tipe hayat verdiğini görürüz. Milliyetçi projenin bir sonraki adımı olan milletin inşasında kullanılacak olan insan malzemesini anlatmak istercesine bu tiplerin ağızlarından konuşmuş, küfürlerini kullanmıştır. Kumalık gibi geleneklerini, düğünlerde kimsesiz, yoksul kadınları oynatmak ve en sonunda kadınları linç etmek gibi eylemlerini, tapu meseleleri gibi bitmeyen kişisel dertlerini, kaypaklıklarını, dedikoduculuklarını, iki yüzlü namus anlayışlarını, nasıl hızla etki altında kaldıklarını ve kimler tarafından kolaylıkla galeyana getirilebildiklerini göstermiştir. Bir anlamda, yazar ‘müstakbel millete’ dönmüş ve bulduklarını hem yeni rejime hem de okura gösterircesine yazmıştır. Bir yandan da Kemalist devrimin kitle tabanının zayıflığına ve halktaki destek eksikliğine dair erken tarihli bir imada bulunmaktadır. Enginün, *Vurun Kahpeye* için “Kasabanın çaresiz yerli halkı ve İstanbullu idealist öğretmen Aliye, romanın iyi ve yerli (Doğulu) şahıslarını temsil ederler”⁹¹ dese de ve taşralı yobazlar bu romanla yeni bir ‘öteki’ olarak belirmişse de şüpheyile bakılan aynı zamanda kasaba ahalisi ve onların eşrafla ve yobaz dindarlarla hukukudur. Aslında dikkatli incelendiğinde Hacı Fettah Efendi, Hüseyin Efendi ve kasaba ahalisi arasındaki ilişkide kimin kimi kullandığı, kimin kimi paravan yaptığı belirsizdir. Linçlerde ilk taşı kimin attığı da -sinema filmlerinde belli olsa da- romanda belirsizdir. Aliye linç edilirken en düzgün karakterli kasabalılar Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendi için “önce bu hınzırları gebertelim” demişlerdir ve mesele linçe önce kimden başlanacağına dair bir uyumsuzluk olarak yaşanmıştır. Sonuçta Aliye'yi kimse korumamıştır.

Şu ana kadar tartışılan romanlarda karşımıza nadiren çıkan ikincil kadın tipleri, *Vurun Kahpeye*'de bir kadınlar kalabalığına dönüşmüştür. Bu kadınlar, Yunan komutanın sevgilisi İstanbullu Rum Eleni'den, Hacı Fettah Efendi'nin eşine ve kumalarına, Aliye'nin öğretmen arkadaşına, memur eşlerine, Bakkal Salim'in dul eşine, geleneksel bir profil çizen Gülsüm anneye kadar uzanmaktadır. Aliye'nin bu kadınların çoğuyla kurduğu ilişkiler ‘öteki’ kadınların kıskançlığı ya da kısa vadeli çıkar algıları ile belirlenmiştir. Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin kumaları tarafından kahpe diye yuhlanır, memur eşlerinde ona karşı pek kuvvetli bir düşmanlık hasıl olur, yozlaşmış maarif müfettişinin eşi “Hoca parçası! Kocamın hepiniz halayığısınız, istersek hemen atarız!”⁹² diye çocuğunu kayırmayan Aliye'yi tehdit eder, öğretmen arkadaşı Hatice Hanım ise Aliye'ye “eski saraylarda yeni bir gözdeye karşı ihtiyar ve günü geçmiş gözdelelerin aşırı yaltaklanışla karışık” kızgınlıklar sergiler. Dolayısıyla romanda çok geniş bir ‘öteki kadınlar’ kümesinin varlığından bahsedebiliriz. Ancak bu bol kadınlı dünyada kadınlar arası dostluk ve kız kardeşlik aşktan bile daha imkânsız bir olasılıktır. Sadece yerli kadınlar, Aliye'yi çocuklarına adil davranmasından ötürü bir dönem biraz severler, o da erkekler arasında kasabanın hakimiyetine ve Aliye'nin aşkına dair mücadeleler arttıkça kaybolur.

Bütün kasabada Aliye'ye yardım eden ve onu kullanmaya çalışmayan tek kişi, bir eşraf çocuğu tarafından dövülürken kurtardığı bir öğrencisi, kasabanın en yoksul çocuğu, yetim Dursun'dur. Dursun'un vefası, cesareti ve sağduyusu üzerinden Halide Edib, yeni rejime insan malzemesini kimden alması ve kimi kollaması gerektiğine dair -belki de rejimin çoktan bildiği ve kabul ettiği- bir vurgu yapmaktadır: Aliye ve Dursun. Tam da Halide Edib'in ima ettiği yönde, yeni ulus-devlet millî eğitim politikalarında Aliye gibi kadın öğretmenlerin yerini ve rolünü sağlamlaştırmaya çalışacak⁹³ ve Cumhuriyet seçkinlerini Osmanlı seçkinlerinden

⁹¹İnci Enginün, *Halide Edib...*, s. 191.

⁹²Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye...*, s. 12.

⁹³Berna Terzi Eskin, “Kadın Öğretmenlerin Bitmeyen Öğrenciliği: *Çalılıkuşu*, *Vurun Kahpeye* ve *Ankara'da Eril Özne Merkezli Karakter Tasarımları*”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 64, S. 1, 2024, s. 241-263.

farklı olarak (bir “noblesse oblige” tavrı ile) imtiyazı sorumluluğundan gelecek şekilde⁹⁴ Anadolu'nun çocuklarından çıkarmaya çalışacaktır.

Vurun Kahpeye eril özne merkezli bir söylemi yer yer yeniden üreten bir roman olarak incelenmiştir: Zira Aliye, “Tosun’un kendini aklayabilmesi, vicdanını rahatlatması ve yaşamına yön veren ideali sürdürebilmesi adına, onun bizatihi yönlendirmesiyle” kendini feda etmiştir.⁹⁵ Romanın sonunda özne olma, hatta -Tosun, Aliye’nin mezarı başında onun yeminini tekrar edince- toprak, ev, ana, ışık ve korkusuz olma sırasının Tosun’a ve onun bünyesinde erkek siyasete ve devlete geçtiğini görürüz. İkinci bir savaş başlamaktadır ve bu savaşta önderler Tosun gibi erkekler olacaktır. Aliye gibi kadınların tarihin bir noktasında sahneye fırlayıp yaptıkları düzensiz ve aslında kaotik aktivizmin zamanı sona ermiştir. İkinci savaş, Tosunların Aliyeleri kasaba meydanında öldürenlerle -veya her an öldürebileceklerle-onlara rağmen ve onlar için yapacakları bir savaş olacaktır.

8. *Pervaneler* (1924): Pervane Kızlar

Aydemir’den *Pervaneler*’e kadar geçen sürede, Müfide Ferit Turan düşüncesinden Misak-ı Millî sınırlarıyla tanımlanan yeni bir milliyetçiliğe doğru kayarken⁹⁶ milliyetçi proje de devletini kurmuş ve milletini aramaktadır.⁹⁷ *Pervaneler* de bu arayışın erken ve keskin izlerini taşıyan bir romandır.

Pervaneler, milliyetçi söylemin ‘öteki’ belirleme çabasının açık işaretlerini sunar. Okur *Aydemir*’de ‘öteki kadınları’ neredeyse hiç görmezken, ‘öteki kadınlar’ *Yeni Turan*’da ve *Ateşten Gömlek*’te satır aralarında hafifçe belirmektedir. *Yeni Turan*’da hareketin lideri Oğuz, İstanbul kadınlarını “ne millet olduğu belirsiz kızlar”, “birer kukla, milletsiz, işsiz, maksatsız, süslenmiş kukla”⁹⁸ olarak adlandırır veya dar çarşaf ve iskarpinleriyle yürüyemeyen “köstekli kadınlar”dan ve onları kurtarmak emelinden bahseder.⁹⁹ Ancak bu ‘öteki kadınlar’ teması yeni kadına (Kaya’ya ve dolayısıyla Yeni Turan’a) giden yolda oldukça tali bir yer tutar; üstelik de bir değişmezlik arz etmezler, Yeni Turan hareketi yeni kadınlar ortaya çıkaracaktır. *Ateşten Gömlek*’te ise Halide Edib İstanbul’daki farklı kadın gruplarından, lisan bilen, alafranga “Şişli ve hanımları” ve “köprü’nün öbür tarafındaki” daha genç, daha yeni bir kadın unsurundan ve aralarındaki politik çatışmalardan bahsetse de bu gruplar bütün farklılıklarına rağmen ‘öteki kadınlar’, yani mutlak bir hariç olma durumunda olan kadınlar değillerdir; bu farklı kadın grupları mütarekeden sonraki İstanbul’un genel durumu, bir “propaganda cereyanının” ürünleri olarak anlatılmıştır.¹⁰⁰ *Vurun Kahpeye*’de ise oldukça zengin bir kadın ve erkek ‘ötekiler’ kümesinin varlığından bahsedilebilir.

Pervaneler’de ise bu ‘ötekiler’in yabancılarda, özellikle de yabancı kadınlarda ve Türk kültürüne ve kimliğine yabancılaşmış genç Türk kadınlarında bulunduğunu görürüz. Romandaki bu yabancılar vurgusu sebebiyle romanı zenofobi (yabancı düşmanlığı) üzerinden okuyan yorumlar mevcuttur.¹⁰¹ Yurdu bölmek isteyen Ermeniler, misyonerlik yapan ve Türklük ülküsünün aleyhinde çalışan Amerikalılar Türk kimliğinin karşısına yerleştirilen ve bu kimliği dejenere etme, yok etme çabasında olan ‘öteki’lerdir ve bu çabalarını özellikle genç kadınlar üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Amerikalı misyonerlerin açtığı kolejde

⁹⁴Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, I. B. Tauris, New York, 2010, s. 181.

⁹⁵Berna Terzi Eskin, “Kadın Öğretmenlerin Bitmeyen Öğrenciliği: Çalıkuşu, Vurun Kahpeye ve Ankara’da Eril Özne Merkezli Karakter Tasarımları”, s. 261.

⁹⁶Cemal Demircioğlu, “İmparatorluktan Cumhuriyete: Aydemir Müellifi Müfide Ferit Tek Hanım” s. 14.

⁹⁷Ayşe Kadioğlu, “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları”, *Türkiye Günlüğü*, S. 33, 1995, s. 91-101.

⁹⁸Halide Edib Adivar, *Yeni Turan*..., s. 127.

⁹⁹Halide Edib Adivar, *Yeni Turan*..., s. 128.

¹⁰⁰Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*..., s. 19.

¹⁰¹Murat Belge, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*..., s. 246.

okuyan Türk kızları, geleceğin anneleri, ateşe koşan pervaneler gibi Amerikan kültürüne tutulmakta, Türk-lükten ve kendi benliklerinden uzaklaşmaktadırlar. Bu genç kadınların kimi “eğlence, zevk, süs perestîşkârı” olmakta, kimi dar kafalı bir Protestan savunucusu ve Amerika âbidi kesilmekte, “bazısı, evlenmeyen bir ihtiyar muallimenin kin dolu kalbine baka baka, erkeklerle harbe” kalkışmakta, diğer bir kısmı spordan başka bir hayat kabul edemez olmakta; fakat hepsi Amerika’dan başka dünya hayal edemez halde¹⁰² kaçınılmaz bir sona, mahvolmaya doğru ilerlemektedirler.

Bir yandan da Türk erkekleri “onları Türkleştire(bile)cekleri” düşüncesiyle yabancı kadınlarla evlenmekte, daha sonra çocuklarını “Türk gibi” yetiştirememenin acısını duymaktadırlar. *Pervaneler*’de bu evlilikler sonucu bütün ailenin mutsuzluğunu görsek de kadın ve anne olarak yeterliliği sorgulanan yabancı kadınlar (Ermeni, Amerikalı, Fransız) en mutlak ve en yabancı ‘öteki’lerdir. Kültür ve milliyet bilinci aktarımında yetersiz, yabancı, Türk ol(a)mayan bu kadınlarla evlenen Türk erkekleri, çocuklarını Türk olarak yetiştireme-zler çünkü çocuğun yetiştiricisi olan anne Türk değildir ve bu şekliyle gelecek nesiller de millî terbiyeyi ve kültürü alamamaktadır. Mesela; annesi Fransız olan kızının yastığı altında bir Hristiyan tespihi bulan bir baba romanda mutsuzluğun en büyüğünü yaşar. Milliyetçi proje ‘özünü’ ve kim olduğunu bilen, Türklük bilincini ve millî kültür/terbiyeyi almış yeni nesiller hedeflemektedir ve bunu da ancak Türklük bilinci almış Türk kadınları/anneleri vasıtasıyla yapacaktır.

Şu ana kadar incelediğimiz romanlardaki ana kadın karakterlerin hayatlarında hiç görmediğimiz anneler *Pervaneler* ile birlikte sahneye çıkmış, millîlikleri, dinleri ve millete sadakatleri sorgulanır olmuştur. Milliyetçi proje, milletini ve millî kimliği inşa etme süreciyle birlikte kadınları millî kültürün aktarıcısı olarak mimlemiş ve onların anneler olarak millî kimliği aktarmadaki performanslarını değerlendirmeye başlamış gibidir. Toplumsal hareketlerin, savaşların, cephelerin ve linçlerin ardından kadınlarından beklenen artık eve dönüp çocuklarına millî kültürü en iyi şekilde aktarmalarıdır.

Romanda Batı kültürüne “pervaneler gibi” tutulanların da çoğu kadındır. Tanzimat’tan itibaren Türk edebiyatında yer bulan yoldan çıkmış alafranga züppe tipi, 1920’lerdeki romanlar ile “tecrübesiz budaladan yalancı sahtekâra, bencil ve çıkarıcı, okumuş ve tehlikeli haine”¹⁰³ ve Batılılaşmış bir zümreye¹⁰⁴ dönüşürken, genelde efemine erkek olan bu tipler, özellikle Yakup Kadri ve Peyami Safa’nın romanlarında, olanca kibirleri, gösterişçilikleri ve yabancı hayranlıklarıyla romanın merkezine yerleşmiş kadın züppelere,¹⁰⁵ hatta meşum kadınlara (*femme fatale*)¹⁰⁶ dönüşmüştür. Bu kadın züppeler, “etkilenmişliğin getirdiği endişeyi savmak, endişeye eşlik eden tereddüdü kovmak, yazarın iç dünyasını tereddütten arındırmak üzere romana konmuş gibidirler.”¹⁰⁷ Bir romandan diğerine ısrarla aynı “Züppe olan ben değilim, züppe öteki” cümlesini edebî eserlere söyleten bu endişe,¹⁰⁸ Erken Cumhuriyet Dönemi erkek yazarlarının “kadın karakterlerini gemlen-emeyen bir modernleşme arzusuyla birleştirerek, bu endişeyi onlara tahvil etme” isteği ve “kadın züppeler aracılığıyla kendi her şeyi bilen, etkilenmeden azade ve tamamen orijinal olduğu iddiasını taşıyan eril dillerini de korumak”¹⁰⁹ telaşı olarak okunsa da milliyetçi kadın yazarlar da bu yeni millî endişelerden muaf değildir. *Pervaneler*’deki kadın züppeler, ömrünün çoğunu yurt dışında geçirmiş ve Avrupa’da okumuş Müfide Ferit’in yerellik ve etkilenme endişesini bastırdığı tiplerdir. *Pervaneler*’de bu kadın züppe tipleri kurtarılamaz,

¹⁰²Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 50.

¹⁰³Köksal Alver, “Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, 2006, s. 163-182.

¹⁰⁴Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış...*, s. 152.

¹⁰⁵Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*, İstanbul, 2007, İletişim Yayınları, s. 48.

¹⁰⁶Fatmagül Berktaş, “Yeni Kimlik Arayışı, Eski Cinsel Düalizm: Peyami Safa’nın Romanlarında Toplumsal Cinsiyet”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2006, s. 77-90.

¹⁰⁷Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark...*, s. 37.

¹⁰⁸Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark...*, s. 69.

¹⁰⁹Tülin Ural, *Yerli ve Milli Sırlar: Modern Türkiye’ye Edebiyat Üzerinden Bakışlar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 52-53.

geri döndürülemez ve “ruhunu ecnebi pası kaplamış”¹¹⁰ ‘öteki’ler olarak karşımıza çıkmışlardır. Karşılarına ise onları kurtarmaya çalışan doğru yoldan hiç çıkmamış Cemil ya da sonradan doğru yolu bulmuş ama bir abi ve baba olarak çok geç kalmış, son pişmanlığın fayda vermediği Doktor Burhan gibi erkek karakterlerin konduğunu görürüz.

Tanzimat romanlarında karşımıza çıkan Batılı kadın ve Doğulu erkek arasındaki evlilik teması¹¹¹ *Pervaneler*'de de karşımıza çıkmakta ancak bu sefer mutlak bir başarısızlıkla son bulmaktadır. Ailesindeki kadınların pervaneler gibi ecnebi tesirinin altında kalmasının müsebbibi, onlar üzerindeki kontrolünü tesis edemeyen Doktor Burhan ve onun geleneksel ailesidir. Yanlış bir evlilik yapmış, Bizans kolejinin çocuğuna verdiği eğitimle ilgilenmemiş ve yanlış ümitler beslemiştir. Pervaneler, Nesime'nin Mevlevi dedesi olan babası gibi -fazla- geleneksel figürler ile Batı eğitimi almış Doktor Burhan'ın hatalarının ve “etkisizliklerinin” sonuçlarıdır.

Milliyetçilik, ulus-devletin inşası ile birlikte yeni bir evresi başlayan bir projedir. Daha önce geleneksel yollarla kontrol edilmiş özel alan şimdi ulus-devletin müdahalesine açık olarak tahayyül edilmektedir. Gelecek nesilleri yetiştirecek, millî kültürü bu nesillere geçirecek, ailenin huzurunu, erkeklerin rahatını ve gelecek nesillerin millîliğini sağlayacak kadınların kontrolünün ve disipline edilmelerinin milliyetçilerin artık ulus-devlet aracılığıyla uğraşacakları öncelikli işlerinden biri olacağı *Pervaneler*'de kendini belli etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş döneminde milliyetçi kadın yazarlar (ilk kadın yazarların yaptığı gibi) Tanzimat romanının kurban ve ölümcül kadın¹¹² tipolojisini kırmış ve kimi zaman erkek anlatıcılar kullansalar da kimi zaman da erkek karakterleri milliyetçiliğin içinde liderlik gibi başat rollere konumlandırırsalar da romanlarında kadınları merkeze koymuşlardır. “Bir erkek ideolojisi olan milliyetçiliğin yapıtlardaki konumunu kadınların edebiyatındaki bir özgünlük saymaktansa bir zorunlu şablon olarak telakki”¹¹³ eden okumalara rağmen bu makalede eserleri incelenen iki kadın yazar da milliyetçiliğin şablonlarının erken ve beklenmedik üreticileri olmuşlardır ve özgünlük konusunda bir sorunu yoktur. *Ateşten Gömlek* Millî Mücadele'ye dair yazılmış ilk romandır, *Yeni Turan* ve *Aydemir* Turan ve Orta Asya romanının ilk örnekleri olarak kabul edilir, *Vurun Kahpeye* sonraki yılların romanlarında karşımıza çıkacak olan olumsuz din adamı imgesinin üretiminde kanonik bir etkiye¹¹⁴ sahip olmuştur. *Pervaneler*, Erken Cumhuriyet Dönemi edebiyatında ortaya çıkan züppeleşmiş kadınlar temasının ilk örneklerindendir. Bu yazarlardan Halide Edib ise sonraki kuşaklardan kadın yazarların sorgulayabildikleri bir mirasın, “cumhuriyetin kızları”nın yaratımında öncü bir rol oynamıştır.¹¹⁵ Dolayısıyla milliyetçi kadın yazarlar bir erkek ideolojisinin şablonunu birebir uygulamaktan ve taklit etmekten fazlasını yapmış, kadın karakterleri romanın ve milliyetçi projelerin merkezi noktalarına taşımış ve Türk milliyetçiliğiyle kadınlar arasındaki örüntülerin edebi temsillerinin şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Müfide Ferit'in ve Halide Edib'in imparatorluktan ulus-devlete geçiş dönemindeki romanlarında kadınlara düşen roller oldukça çeşitlidir ve bu rollerin hızlı dönüşümünü ve sınırlarını gözlemlemek mümkündür. Hepsisi eğitilmiş, şehirli ve üst sınıftan olan bu kadın karakterler *Aydemir* romanındaki Hazin gibi aşkının peşinden

¹¹⁰Müfide Ferit Tek, *Pervaneler...*, s. 121.

¹¹¹Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15.

¹¹²Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış...*, s. 23.

¹¹³Senem Timuroğlu, “Edebiyatta Feminist Söz: Akıldan Kalbe (1872-1923)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Feminizm*, der. Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 703.

¹¹⁴Şerif Eskin, *İnkılâp Edebiyatı...*, s. 308.

¹¹⁵Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar...*, s. 146.

milliyetçi hayaller kuran, milliyetçi davada ne işe yarayacağı herkes tarafından tartışılan ancak yine de yüce amaçlar için geride bırakılması ve bu amaçlara dahil edilmemesi gereken olarak kodlanan bir karakterden *Yeni Turan*'daki Kaya gibi milliyetçi hareketin düşünsel alt yapısını oluşturan bir figüre ve milliyetçi hareketin liderinin kurtarıcısına, *Ateşten Gömlek*'teki Ayşe Hemşire ile milliyetçi mücadelenin çağıranı, askerlerin ilham kaynağı olan bir karaktere evrilmiştir. *Vurun Kahpeye*'de Aliye, Anadolu'ya idealist bir şehirli öğretmen olarak gitmiş ancak bir asker gibi Anadolu'nun işgalden kurtuluşu için çabalamış ve bu uğurda öldürülmüştür. *Pervaneler*'de ise kadınlar millîleştirilmesi gereken bir züppeler güruhuna dönüşmüşlerdir.

Yeni Turan, *Ateşten Gömlek*, *Aydemir* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında kadınların milliyetçiliğe dahil oluşları (Batı'da örneklerinin olması, cemiyetin yaralarını saracak kadın eli istemesi, bacıların sardığı yaraların daha çabuk iyileşmesi, Anadolu'nun düşman işgalinde olması gibi) açıklamalar ile sürekli verimli, gerekli ve o ölçüde meşru kılınmaya çalışılmış ve/veya çok özel koşullara bağlı olmuştur. *Pervaneler* dışındaki dört romanda kadınların milliyetçilik içinde milliyetçi dava için bir tehlike olabilir mi diye şüphe edilmekten davanın aktörü olmaya kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılan merkezi yerler bulduğunu söyleyebiliriz. Bu kadın karakterler, milliyetçi hareketin lideri veya liderlik adayı olarak tahayyül edilmemişlerdir; ancak ilk dört romanda liderleri/erkekleri/vatanı/diğer kadınları kurtarma gücüne de sahiptirler. Sadece *Pervaneler*'de kadınların erkekler tarafından kurtarılmaya çalışıldığını görürüz.

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş döneminde, modernleşmeyle, Batılılaşmayla, savaşlarla, devrimlerle, milliyetçilikle ve bunların içinde filizlenmiş bir kadın hareketiyle birlikte çok istisnai veya çok özel koşullarda, zar zor olsa da açılan ve kadın karakterlere yeni imkânlar ve olasılıklar sağlayan bir özgürlük kapısı ulus-devletle birlikte kapanmıştır. *Pervaneler* ve -sonu itibarıyla- *Vurun Kahpeye* bu kapının kapanış sesleri gibidir. Kadınlar, büyük tarihsel dönüşümlerin olağanüstü aktörleri olmak yerine, yine bir "sorun" olarak konuşulmaya başlanmış, sömürgecilik sonrası geç milliyetçiliklerde gördüğümüz gibi kültürün taşıyıcısı olarak özel alanda anneliğe ve kamusal alanda rejimin uygun gördüğü yeni rollere 'davet' edilmişlerdir. Bu kapanışın yansımaları Halide Edib'in hayatında da kendini gösterir: Halide Edib konuşmalarıyla insanları milliyetçiliğe davet eden bir pozisyondayken yeni kurulan ulus-devletin lideri tarafından mücadeleye ve siyasete davet edilen pozisyonuna, hatta yaşadığı sürgünle birlikte *istenmeyen misafir* konumuna geçiş yapmıştır.¹¹⁶

Kadın karakterlerin siyasetle ve siyasi iktidarla ilişkilenme biçimlerindeki bu dönüşüm, bu karakterlerin sosyal ilişkilerinde de kendini gösterir. *Pervaneler* dışında bu makalede incelenen romanlarda kadın karakterler öksüzdür. Günaydın, Tanzimat romanındaki yetim erkek karakterlerden farklı olarak Osmanlı kadın yazarların romanlarında görülen bu öksüzlük motifini kadın karakterin yalnızlaşması, olgunlaşması, rasyonelleşmesi ve tehlikelere açık hale gelmesi üzerinden okur.¹¹⁷ Anneler *Pervaneler* ile birlikte sahneye çıkmış, millîlikleri, dinleri ve millete sadakatleri sorgulanır olmuş ve çocuğun temel yetiştir(eme)yicisi olarak gösterilmişlerdir.

Aydemir ve *Yeni Turan* romanlarında Hazin ve Kaya annesiz olarak karşımıza çıkarken, babaları onların eğitimiyle yoğun bir şekilde ilgilenen, sevgi dolu figürlerdir. 19. yüzyıl sonunda Ahmet Mithat Efendi'de ve ilk kadın yazarların eserlerinde karşımıza çıkan aydın baba ve öksüz genç kız imgeleri ve -ilk kadın yazarların biyografilerinde de bir karşılığı olan- baba-kız yakınlığı¹¹⁸ bu anlamda geçiş dönemi romanlarında da karşımıza çıkmaktadır, ancak Cumhuriyet Dönemi romanları olan *Vurun Kahpeye* ve *Pervaneler*'de babalar ve kızlar arasındaki bağ kopmuştur. *Vurun Kahpeye*'de Aliye yine annesizdir ancak asker babası da bir süre

¹¹⁶Ayşe Gül Altınay, *The Myth of the Military-nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 53.

¹¹⁷Ayşegül Utku Günaydın, *Kadınlık Daima...*, s. 75-78.

¹¹⁸Hülya Argunşah, "İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi", *Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ocak 2009.

sonra çeşitli cephelerde kaybolmuştur. *Pervaneler*'de Doktor Burhan'ın kızıyla ilişkisi öyle kopuktur ki kızının Hristiyan olduğunu dahi oldukça geç ve travmatik bir şekilde keşfetmiştir.

Ateşten Gömlek'te ise okur Ayşe Hemşire'nin annesi ve babasına dair bir şey bilmez, asker olan bir abisi vardır ve romanın anlatıcısı Peyami kuzenidir, eşi ve çocuğu Yunanlılar tarafından öldürülmüştür. Ayşe Hemşire, yazar tarafından aileden azade ama yine de cephede iki erkeğin akrabalığında, gözetiminde tutulmuştur. Ayşe'nin yanında kız arkadaş, kadın kuzen, kız kardeş vs. figürlerini de görmeyiz. Ayşe milliyetçiliğe katılımı üzerinden aile dışında, eğitim dışında, evlilik dışında, diğer kadınların dışında tanımlanabilir bir kadın kahraman (neredeyse bir birey) olmuştur ama yine de cephede erkek akrabaların gözetiminden muaf tutulmamıştır. Ordunun erkek bir kurum olduğunu kendi hayat tecrübesinden de çok iyi bilen Halide Onbaşı¹¹⁹ Ayşe Hemşire karakterinde bu kurumda ve savaşta bir kadının var olmasının koşullarını ve hassas bir dengeyi itinayla göz etmiştir.

Pervaneler dışındaki dört romanda gördüğümüz bir başka örüntü, ana kadın karakterlerin diğer kadınlara ve onların dünyasına mesafeleridir. Bu kadınlar, diğer kadınlara eğitimler, nutuklar verir; onların kurtuluşunu ve erkeklerle eşit eğitimini savunurlar, ancak hayatlarında bir kadınla kurulmuş bir dostluğun, arkadaşlığın izlerini görmeyiz. Romanlardaki ana kadın karakterler milliyetçi projede ne kadar önemli roller oynuyorlarsa o kadar diğer kadınların dostluğundan mahrumdurlar. Ancak bu, büyük siyasi projelerin içinde eksikliğini hissettikleri bir mahrumiyet değildir: Onların diğer kadınlarla 'harcayacak' zamanları yok gibidir. Mesela; *Aydemir*'de Hazin milliyetçi mefkûreye bağlanmadan önceki hayatında kız kardeşi ve aile dostu hanımlardan oluşan bir kadın topluluğuyla çevrelenmişken, milliyetçi olduğu andan itibaren çevresinde bu kadın topluluğunun emaresi görülmez. Geçiş dönemi milliyetçi kadın yazını, siyasetin, milliyetçiliğin ve savaşın bir erkek dünyası olduğunu ima eder gibidir. Diğer kadınlar onların dünyasında sadece eğitilmek, kurtarılmak için ya da onları kıskanmak için var gibidir. Milliyetçi kadın karakterlerin yanlarında sadece davanın bir parçası olmuş bir erkek vardır.¹²⁰ Bu romanlarda kadınlar için milliyetçilikte bir "ottan, bir çiçekten, bir şeyden" fazlası olmanın yolu, diğer kadınlara mesafe alarak erkeklerin dünyasına 'yükselmektir.' Milliyetçi kadın kurgusunda kadın dostluğunun veya daha da ötesinin, kız kardeşliğin gündelik izleri görülmez. Bazı olağanüstü kadınlar milliyetçiliğe dahil olabilmekte ama bu "erkek kulübüne" dahil oluş kız kardeşliğe dair olasılıklarla beraber gelmiyor gibi gözükmektedir. İncelenen milliyetçi romanlardaki kadın karakterler için -milliyetçilik içinde varabilecekleri- zirve gerçekten yalnız bir yerdir. İlginç bir şekilde, kadınlar arası dostluklar, sadece *Pervaneler*'de bu genç kadınların yaşadığı yozlaşmanın bir tezahürü ve çoğaltıcısı olarak okurun karşısına çıkar.

Bu kadın karakterler ailenin de dışında tutulmuştur. Mesela; *Yeni Turan*'da Kaya Yeni Osmanlıların lideriyle evlenir ve siyaseti, Yeni Turan'ı bırakır. Milliyetçilik, "aile kadınlarının" değil, evli olmayan ve ailesi olmayan (*Vurun Kahpeye*'deki Aliye için yazarın söylediği gibi) "kimsesiz" kadınların işi ve uğraşı olabilecek gibidir. Sadece *Pervaneler*'de kadınların anneler ve geleceğin anneleri olarak kurgulandığını görürüz. Kaya, Hazin, Aliye ve Ayşe Hemşire için öyle bir olasılık söz konusu dahi edilmez. Murat Gür, 1908-1923 arası Türk romanında aile üzerine söylemler ve hayaller dışında neredeyse "ideal" bir ailenin örneğine bile rastlanmadığını belirtir ve bunun nedenini de "milletin karşı karşıya olduğu "yok olma" tehdidinin gelecek endişesinin temelinde bulunması" ve "vatan/millet/devlet bu tehditten kurtarılmadığı için ailenin ve mutluluğun zamanı gelmemesi" ile açıklar.¹²¹

¹¹⁹Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm...*, s. 185.

¹²⁰Hülya Argunşah, "Halide Edib'te Değişen Kadının Romanındaki İzdüşümleri: *Seviyye Talip*'ten *Ateşten Gömlek*'e", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 37, 2015, s. 47.

¹²¹Murat Gür, *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2018, s. 168.

Ancak burada kadınlara dair söylemler ve politikalar açısından ulus-devlet/bağımsızlık/sömürgecilik sonrası milliyetçiliklerin ulus-devlet/bağımsızlık/dekolonizasyon öncesi milliyetçiliklerden farkını görmek de mümkündür. Ulus-devlet öncesi milliyetçilikler hünerli bir jonglör gibi aileyle, evlilikle, gelenekle ve hatta iş birliği kurabileceği feministler gibi değişik gruplarla ters düşmekten, çatışmaktan stratejik olarak kaçınmaktadır ve aile mayınlı bir alandır. Mesela; *Yeni Turan*'da milliyetçi harekette bir ideolog gibi çalışmış olan Kaya çarık giyer, kımız içer ancak bir tehdit sonucu kendini Oğuz ve Yeni Turan için feda ederek yaptığı evlilikle birlikte de hareketten çekilir: Sonuçta eşi Hamdi Paşa'nın da söylediği gibi "evli bir kadın nasıl eskisi gibi çalışır?"¹²² Bir ütopyanın içinde dahi kimse bu söze itiraz edemez. Feminist olsalar dahi kadınların milliyetçiliğe katılımının koşulları geçiş döneminde bu pazarlıkların yapılmasına bağlıdır. Bu sebeptendir ki bu makalede incelenen dört romanda yazarlar, kadın karakterleri bütün diğer sorumluluklardan bir şekilde azade bırakarak onları milliyetçiliğe dahil edebilmişlerdir. *Yeni Turan*'da Oğuz veya *Ateşten Gömlek*'te Peyami gibi erkek karakterler küçük de olsa, eksik de olsa aile denebilecek bir birime sahipken, kadın karakterlerin yazarlar tarafından bu kadar yalnız bırakılmasının sebebi bu hareket özgürlüğünü karakterlere sağlamak ve onların milliyetçiliğe ve milliyetçi projelere katılımını gelenekle, dinle ve geleneksel kadınlık rolleriyle çatıştırmamaktır. Eğer bu kadın karakterlerin hayatlarında bakmaları, ilgilenmeleri, hakkında düşünmeleri gereken bir kişi dahi olsaydı, milliyetçi projeye katılımlarına gölge düşecek gibidir.

Milliyetçi proje ulus-devletini bulduktan sonra ise müdahale ettiği ilk alanlardan biri genel olarak kültürel alan, özel olarak gelecek nesillerin yeni rejim tarafından, yeni resmî ideolojiye göre yetiştirilmesidir ve proje bu alanı kadınlar ve anneler ile şaşmaz bir ilişki içinde görür.¹²³ Bundan dolayı ulus-devlet öncesi milliyetçilikle ulus-devletin kurulmasından sonra resmîleşmiş, kurumsallaşmış milliyetçiliğin kadın kurguları birbirinden çok farklıdır. Ulus-devlet/bağımsızlık öncesi milliyetçilikte -bazı- kadınlar çeşitli koşulları karşılayarak ve savaşlar, devrimler gibi çeşitli tarihsel dönüşümlerin eşliğinde milliyetçi proje ve hedeflerin bir parçası, hatta kahramanı olarak tahayyül edilebilirken ulus-devlet ve çatışma sonrası milliyetçiliklerde (özellikle de ilk yıllarda) kadınların ikincil rollere, aile içine ve geleneksel ev-içi ilişkilere itildiğini görürüz.¹²⁴ Üstelik milliyetçi liderler kadınların ikincil konumlarını değiştirmek isteseler bile milliyetçi ideolojilerin üzerine inşa edildiği hayali cemaatleri bunun için bölmekten korkar ve mevcut toplumsal cinsiyet rejimini koruma eğiliminde olurlar.¹²⁵

Ulus-devlet öncesi evrede milliyetçi kadın yazınında birçok rolde gördüğümüz bu kadın kahramanlara, *Vurun Kahpeye*'de Aliye'nin kasaba meydanında linç edilmesiyle bir anlamda hadleri bildirilir. *Vurun Kahpeye* ile özne olma sırası Tosun'a, devlet ve rejim kurucu erkeklere geçecektir. *Pervaneler*'de ise kadınlar, yeni ulus-devlet içinde düzeltilmesi, eğitilmesi, özüne döndürülmesi ve kontrol edilmesi gereken bir politika alanı, yeniden bir "sorun" haline gelmiştir. Yine *Vurun Kahpeye*'de "öteki kadınlar"ın belirdiğini ve *Pervaneler*'de ise net bir şekilde ötekileştirildiklerini görürüz. Ulus-devlet sonrası milliyetçi kadın yazını yeterince millî ol(a)mayanları mimlemeye başlamıştır. Bu bağlamda, gelecek yıllarda edebi eserlerde, yayınlanan çeşitli dergilerde ve Kemalist kadınların söyleminde önemli bir yer tutacak olan "öteki kadınlar" temasının¹²⁶ oldukça erken bir tarihte belirdiği ve ulus-devletin kuruluşu ile yakından ilintili olduğu vurgulanabilir.

¹²²Halide Edib Adıvar, *Yeni Turan*..., s. 76.

¹²³Partha Chatterjee, "The Nationalist Resolution of the Women's Question", s. 233-253.

¹²⁴Susan McKay, "The Psychology of Societal Reconstruction and Peace: A Gendered Perspective", *The Women and War Reader*, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York University Press, New York, 1998, s. 353.

¹²⁵Gay Seidman, "No Freedom without the Women": Mobilization and Gender in South Africa, 1970-1992", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 18, S. 2, 1993, s. 291-320.

¹²⁶Setenay Nil Doğan, *The 'Other(s)' in the Discourse of Kemalist Women: "Sublime Womanhood Creates the Sublime Nation"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2002.

Bu çalışma kapsamında incelenen geçiş dönemi milliyetçi kadın yazınındaki kadın kurguları, kronolojik olarak düşünüldüklerinde bu dönemdeki dinamizme ve büyük toplumsal dönüşümlerin yarattığı büyük fırsatlara ve yarılmalara işaret ediyor. İmparatorluğun son yıllarında “kadın sorunu” olarak kodlanan kadınlara dair, kadınlar için ve kadınların da söyleyecek birçok sözlerinin olduğu bir konuşma alanının bu on küsur yıllık kısa sürede büyük bir dönüşüm yaşadığı ve milliyetçi kadın yazınının bu dönüşümün izlerini taşıdığı söylenebilir. Mesela; milliyetçi bir roman olmadığı için bu makalede tartışılmayan ancak bir geçiş dönemi romanı ve Halide Edib’in ilk romanlarından biri olan Handan’da “yeni kadın” kurgusunu ve o kurgunun geçiş dönemiyle birlikte yaşadığı sıkışmışlığı ve sancıları görürken Balkan Savaşları ile birlikte milliyetçiliğin bu yeni kadına -bir siyasi hareketin düşünsel alt yapısını hazırlayacak kadar- bir kapı açtığını *Yeni Turan*’daki Kaya karakteri üzerinden okuyabiliriz. Ancak kadın karakterin de milliyetçilerin de bu açılmadan henüz çok da emin olmadığını *Aydemir* romanındaki Hazin karakteri üzerinden gözlemliyoruz. *Ateşten Gömlek*’te, tarihin bir kırılma anında, millî bir mücadelede (yazarın korumak için çok özen gösterdiği bir denge ile olsa da) milliyetçiliğin ve hatta cephenin kapılarının kadınlar için açıldığını, milliyetçi projenin feminizmle ve feminist gruplarla örtüştüğünü görürüz. Özellikle Halide Edib, “iyi kadınların hep pasif, aktif kadınların ise hep erdemsiz olduğu bir edebiyat ortamında ...hayatının sahibi olan vatansever ve erdemli kadın karakterler kurgular.”¹²⁷ 1923 tarihli *Vurun Kahpeye*’de ise diğer kadın kahramanlara çok benzeyen bir kadın kahraman bir kasaba meydanında taşralı yobazlar, eşraf ve ahali tarafından linç edilir ve ikinci savaşın istikameti Aliye’nin ve diğer kadınların yokluğunda çizilir. 1924 tarihli *Pervaneler* ise kadınları liderlik/kurtarıcılık edebilen, ilham ve cesaret veren, davasının peşinden giden kahramanlardan ziyade disiplin ve kontrole tabi edilmesi ve düzeltilmesi gereken “sorunlar” olarak kodlamıştır. Cumhuriyet sonrası bu iki roman, bir milliyetçi projenin, bir ulus-devletin ayak sesleri ve kadınlara -yazarların ve karakterlerin tedirginliğiyle de olsa- özerklik ve faillik sağlayan o kapının kapanma sesi gibidir.

Bu, ulus-devletle birlikte kadınların artık kamu alanından ve milliyetçilikten çekileceği anlamına gelmez, daha çok kamusal alanda varoluşlarının artık Kemalist rejimin atamasıyla, davetiyle ve çağırmasıyla olacağı anlamına gelir. Tarihin bir kırılma anında biraz şans biraz zorunluluktan -kendi de dahil herkesi şaşırtarak-tuhaf bir şekilde milliyetçilik sahnesine düşüveren ve hikâyenin bir noktasında daha da şaşırtıcı bir şekilde bir süper kahramana dönüşen kadın karakterlerin hikâyeleri bu anlamda bitmiştir.

Milliyetçi kadın yazınının kadın karakterleri milliyetçiliğe asimetrik, gel-gitli ve zaman zaman -hem yazar hem de karakterler açısından- tereddütlü biçimlerde dahil olmuşlardır. Milliyetçi proje kendi içinde ne kadar homojen bir bütün değilse milliyetçiliğin değişik safhalarında milliyetçi kadın yazınında kurgulanan kadınlıklar da o kadar heterojen, değişken ve bağlamsaldır. İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e geçiş dönemindeki milliyetçi kadın yazınına bakmak, bu kurgulardaki süreklilikler kadar kurguların dönüşümünü ve bunun üzerinden Türk milliyetçiliğinin “kadın sorunu” içindeki yolculuğunu, devamlılıklarını ve olanak(sızlık)larını takip etmemizi sağlamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

¹²⁷Ural, Tülin: “Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Feminist Söz”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Feminizm*, C. 10, der. Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 719.

Kaynakça | References

1. Araştırma Eserler

- Adak, Hülya, "Otobiyografik Benliğin Çok Karakterliliği: Halide Edib'in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet", *Kadınlar Dile Düşünce*, der. Sibel Irzık, Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 161-178.
- Adivar, Halide Edib, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2003.
- Adivar, Halide Edib, *Handan*, Can Yayınları, İstanbul, 2019.
- Adivar, Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, 2014.
- Adivar, Halide Edib, *Vurun Kahpeye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Adivar, Halide Edib, *Yeni Turan*, Can Yayınları, İstanbul, 2023.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.
- Albay, Neslihan, "Halide Edib Adivar'ın Ateşten Gömlek Adlı Romanında Kadının Milliyetçiliği", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 2020, s. 473-483.
- Altınay, Ayşe Gül, *The Myth of the Military-nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Alver, Köksal, "Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, 2006, s. 163-182.
- Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, Verso Books, London, England, 2006.
- Anthias, Floya, Yuval-Davis, Nira, "Woman-Nation-State", *Nationalism* (C. 4), der. John Hutchinson, Anthony Smith, Routledge, New York, 2000, s. 1475-1488.
- Arat, Zehra, "Kemalizm ve Türk Kadını", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, der. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu, İstanbul, 1998, s. 51-70.
- Argunşah, Hülya, "Halide Edib'te Değişen Kadının Romanındaki İzdüşümleri: *Seviyye Talip*'ten *Ateşten Gömlek*'e", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 37, 2015, s. 27-52.
- Argunşah, Hülya, "İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi", *Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ocak 2009.
- Aytemiz, Beyhan Uygun, "Fitne ve Feda: *Vurun Kahpeye*'de Din ve Milliyetçilik", *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 4, 2015, 168-190.
- Badran, Margot, "Dual Liberation: Feminism and Nationalism in Egypt, 1870s-1925", *Feminist Issues*, S. 8, 1988, s. 15-34.
- Belge, Murat, *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Belge, Murat, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Berktaş, Fatmagül, "Türkiye'de Kadınlık Durumu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 757-764.
- Berktaş, Fatmagül, "Yeni Kimlik Arayışı, Eski Cinsel Düalizm: Peyami Safa'nın Romanlarında Toplumsal Cinsiyet", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2006, s. 77-90.
- Chatterjee, Partha, "The Nationalist Resolution of the Women's Question", *Recasting Women: Essays in Colonial History*, der. Sangari Kumkum, Sudesh Vaid, Kali for Women, New Delhi, 1989, s. 233-253.
- Connell, Raewyn, *Masculinities*, University of California Press, Berkeley, 1995.
- Dede, Kadir, *Edebiyatın Ulusu Ulusun Edebiyatı*, Nika Yayınevi, 2021.
- Demircioğlu, Cemal, "İmparatorluktan Cumhuriyete: Aydemir Müellifi Müfide Ferit Tek Hanım", *Toplumsal Tarih*, S. 59, 1998, s. 14-21.
- Demircioğlu, Cemal, *Müfide Ferit Tek ve Romanlarındaki Milliyetçilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1998.
- Doğan, Setenay Nil, *The 'Other(s)' in the Discourse of Kemalist Women: "Sublime Womanhood Creates the Sublime Nation"*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2002.
- Durakbaşı, Ayşe, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Enginün, İnci, *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.

- Enloe, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, University of California Press, 2000.
- Erdiç, Şaban, Yalçın, Salih, "İdeolojik Bir Aygıt Olarak Sinema-Din İlişkisi -'Vurun Kahpeye' Filmi Örneği-", *Tokat İlmîyat Dergisi*, C. 11, S. 1, 2023, s. 91-114.
- Eskin, Şerif, *İnkılâp Edebiyatı: Türkiye'de Uluslaşma, Kültürel İnşa Seferberliği ve Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2023.
- Fleming, Kate, "Women as Preservers of the Past: Ziya Gökalp and Women's Reform", *Deconstructing Images of the Turkish Women*, der. Zehra Arat, St. Martin's Press, 1998, s. 127-138.
- Göle, Nilüfer, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Gür, Murat, *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2018.
- Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kadioğlu, Ayşe, "Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları", *Türkiye Günlüğü*, S. 33, 1995, s. 91-101.
- Kadioğlu, Ayşe, *Cumhuriyet İradesi, Demokrasi Muhasebesi: Türkiye'de Demokratik Açılım Arayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, 1997.
- Koçak, Birgül, Tamer, Aytül, "II. Meşrutiyet Döneminde İki Milliyetçi Kadın: Halide Edib ve Müfide Ferit", *Doğu Batı*, C. 45, 2008, s. 173-193.
- Köse, Elifhan, "Muhafazakâr Medeniyet Projesinin Kadın Mimarı: Halide Edib Adıvar", *Kebikeç*, S. 32, 2008, s. 57-74.
- Landau, Jacob M., *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1995.
- McKay, Susan, "The Psychology of Societal Reconstruction and Peace: A Gendered Perspective", *The Women and War Reader*, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York University Press, New York, 1998, s. 348-362.
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Nagel, Joan, "Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations", *Ethnic and Racial Studies*, C. 21, S. 2, 1998, s. 242-269.
- Özdoğan, Günay Göksu, "Turan'dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)", İletişim Yayınları, 2021.
- Parla, Jale, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Peterson, Spike, "Gendered Nationalism: Reproducing "Us" versus "Them"", *The Women and War Reader*, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer E. Turpin, New York University Press, 1998, s. 41-49.
- Pope, Rob, *Textual Intervention: Critical and Creative Strategies for Literary Studies*, Routledge, London, 1995.
- Saigo, Rubina, "Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri", *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 227-259.
- Scott, Joan, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, C. 91, S. 5, 1986, s. 1053-1075.
- Seidman, Gay, "No Freedom without the Women": Mobilization and Gender in South Africa, 1970-1992", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 18, S. 2, 1993, s. 291-320.
- Seyfettin, Ömer, "İnkılaplarda Kadın", *Aydemir*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sirman, Nükhet, "Feminism in Turkey: A Short History", *New Perspectives on Turkey*, C. 3, S. 1, 1989, s. 1-34.
- Sirman, Nükhet, "Kadınların Milliyeti", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, der. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 226-244.
- Tek, Müfide Ferit, *Aydemir*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tek, Müfide Ferit, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- Terzi Eskin, Berna, "Kadın Öğretmenlerin Bitmeyen Öğrenciliği: Çalıkuşu, Vurun Kahpeye ve Ankara'da Eril Özne Merkezli Karakter Tasarımları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 64, S. 1, 2024, s. 241-263.
- Timuroğlu, Senem, "Edebiyatta Feminist Söz: Akıldan Kalbe (1872-1923)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Feminizm*, C. 10, der. Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 699-714.
- Toska, Zehra, "Haremden Kadın Partisine Giden Yolda Kadın Dergileri: Gündemleri ve Öncü Kadınlar", *Defter*, C. 21, 1994, s. 116- 142.
- Türkeş, Ömer, "Millî Edebiyattan Milliyetçi Romanlara", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C. 4, der. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 811-828.
- Ural, Tülin, "Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Feminist Söz", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm*, C. 10, der. Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 715 – 730.
- Ural, Tülin, *Yerli ve Milli Sırlar: Modern Türkiye'ye Edebiyat Üzerinden Bakışlar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- Utku Günaydın, Ayşegül, *Kadınlık Daima Bir Muamma: Osmanlı Kadın Yazarların Romanlarında Modernleşme*, Metis, İstanbul, 2017.

- Vickers, Jill, "Bringing Nations in: Some Methodological and Conceptual Issues in Connecting Feminisms with Nationhood and Nationalisms", *International Feminist Journal of Politics*, C. 8, S. 1, 2006, s. 84-109.
- Walby, Sylvia, "Woman and Nation", *Mapping the Nation*, der. Gopal Balakrishnan, Verso, 1996, s. 235-254.
- Yavuz, Ayşe Duygu, *Arzuyu Millileştirmek: 1909-1928 Arasında Yazılmış Romanlarda Kadın Kimliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2018.
- Yeter Şahin, Gaye Belkız, Yeter, Selin Cansu, "Kadına Yüklenen Misyonlar Bağlamında Aydemir", *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 7, 2020, s. 298-314.
- Zürcher, Erik Jan, *Turkey: A Modern History*, I. B. Tauris, New York, 2010.

2. Elektronik Kaynaklar

- Adivar, Halide Edib, *Memoirs of Halide Edib*. New York. The Century, Londra, 1926, (Çevrimiçi), <https://ia800205.us.archive.org/16/items/memoirsofhalide00halieuoft/memoirsofhalide00halieuoft.pdf> (Erişim Tarihi: 20.09.2024)